

ომარ მეშიშიში

ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის
ინსტიტუტის ფოლკლორის, დიალექტოლოგიისა და
ემიგრანტული ლიტერატურის კვლევის განყოფილების
უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Omar Memishishi

*PhD in Philology, Senior Researcher of Department
of Folklore, Dialectology and Emigrant Literature Research,
Niko Berdzenishvili Institute,
Batumi Shota Rustaveli State University*

სარფის მეტყველების ლინგვისტური ანალიზი

LINGUISTIC ANALYSES OF SARP SPEECH

აბსტრაქტი. სარფის მეტყველებაში, როგორც სხვა ლაზურ კილოკავებსა და თქმებში, რეალიზებულია ხუთი ხმოვანი: **ა, ე, ი, ო, უ.** ისინი ერთმანეთს უპირის-პირდებიან ლოკალური რიგის, აწეულობისა და ზაგისმიერობა-არაზაგისმიერობის მიხედვით.

ხმოვანი პალატალური **ღ** ქმნის დიფთონგს, ამის მიხედვით, მეტყველებაში გვაქვს: **დი, დე, და, დუ, დო.** დამავალი დიფთონგი იშვიათია სარფის მეტყველებაშიც. აღმავალ დიფთონგიზაციაში მონაწილეობს **რ** ფონემაც: **რა:** „*დენ* (< *რენ* „*არის*“).

სარფის მეტყველება იმეორებს ლაზურის თანხმოვანთა სისტემას. სხვა კილოკავებისაგან განსხვავებით, ფუძისეული თანხმოვნის მომდევნო **ყ** მთელს ლაზურში ვერ ძლებს, **ტყ, წყ, ჰყ** კომპლექსები **ტკ, წკ, ჰკ**-დ არის ცვლილი.

რ ბგერა იკარგება ინტერვოკალურ პოზიციაში. სხვა ქართველური ენებისგან განსხვავებით, ლაზურში გვაქვს ლაბიალური ფშვინვიერი სპირანტი **ფ** ბერძნულიდან და თურქულიდან შემოსულ სიტყვებში.

ფონეტიკურ პროცესთაგან გვხვდება: ხმოვანთა და თანხმოვანთა ასიმილაცია, დისიმილაცია, მეტათეზისი...

სარფულში, ისე როგორც სხვა ლაზურ კილოკავებსა და თქმებში, სახელთა გარდა ზმნაც იბრუნვის. სარფის მეტყველებაში სახელის მრავლობითი რიცხვის საწარმოებლად ყველა ბრუნვაში გამოიყენება **-ფე** და **-ეფე.**

ნაცვალსახელთა ჯგუფებიდან გამოიყოფა: პირის, ჩვენებითი, კუთვნილებითი და კითხვითი ნაცვალსახელები.

ლაზურში უფროებით ხარისხის საწარმოებლად არ გამოიყენება მორფოლოგიური აფიქსები. აქ ლექსიკური საშუალებით ხერხდება ხარისხის გადმოცემა. თანაბრობითის შინაარსის გადმოსაცემად გამოიყენება შესაძარებელ საგანზე დართული თანდებულები. თანაბრობითი ხარისხი იწარმოება მორფოლოგიური აფიქსებითაც.

სარფის თქმაში პირველი სუბიექტური პირის მორფემა ვ- წარმოდგენილია ალომორფებით: ბ, ფ, პ, მ, 0. ობიექტური პირის ნიშნები პირველ და მეორე პირში წარმოდგენილია მ- და გ- მორფემით. დრო სამია და კილო ოთხი. სუბიექტისა და ობიექტის ბრუნვა დამოკიდებულია ზმნის გარდამავლობა-გარდაუვლობასა და დროზე. სრული ასპექტი იწარმოება ზმნისწინის საშუალებით. პრევერბები აგრეთვე აწარმოებენ მიმართებას (გეზს) და დროს. სარფულში მყოფადი გადმოიცემა როგორც პრევერბით ასევე, მეშველი ზმნით. სუპლექტურ ზმნათა უღლების სისტემა, ძირითადად, ქართულის მსგავსად, თავისებურ ზმნათა უღლების მოდელს გვიჩვენებს ლაზურში.

საკვანძო სიტყვა: ქართული სალიტერატურო ენა, სარფი, ლინგვისტური ანალიზი.

Abstract. In Sarpi speech, as in the other Laz language moods and sayings, five vowels are realized: a, e, i, o, u. They are opposed to each other in terms of local order, tune, and disagreement according to their labial or non-labial pronunciation.

Vocal and palate α creates ascending diphthong: [oi, oe, oo, ou]. Descending diphthong is rare in speech. The ascending diphthongization also includes the [r]-phoneme: [r > α (ren > „oen)].

Sarpi speech repeats the system of consonants of the Laz language, but, unlike other dialects, retains the sound [y], however, the sound [y] following the root consonant cannot stay in all Lazian dialects, the combinations [tʃʷqʷ, tʃʷqʷ, tʷqʷ] are replaced with [tʃʷkʷ, tʃʷkʷ, tʷkʷ]. The sound [r] is lost in the intervocal position. The speech at the same time retains the sound [f] in the words coming from the Greek and Turkish languages. In the speech of the young, [f] is replaced by [pʰ].

Phonetic phenomena occur in speech: assimilation of vowels and consonants, dissimilation of sound development, pleophonic sounds, metathesis ...

In Sarpi dialect a noun is modified with all seven cases with their case signs and case postpositions. The sign of case and number is also attached to the verb. The case forms of the verb are used with the participle function. For the plural noun, the [-epʰ] and [-epʰe] morpheme are used.

From the pronoun group there are personal, possessive, demonstrative, interrogative and interrogative-possessive pronouns.

Morphological affixes are not used to produce comparative degree in the Sarp version of the Laz language. The comparative degree is conveyed with the lexical peculiarities. A comparable subject contradicts the comparator one, and we have descriptive production. Morphological affixes are used to produce equal comparison.

Compound numeric names in speech are represented by conjunctions and non-conjunctive units.

The markers of the first subjective person of the verb are v, b, p^h, m; and signs of objective person are m, g. There are three tenses and four moods. The case of subject and object depends on the transitive and intransitive verbs and verb tenses, Aspect is produced by preverbs. The preverbs also produce relation and tense. The future tense is formed by preverbs as well as be auxiliary verbs. The passive voice has its own means of formation. Passives combine the functions of potential, and ability. Speech distinguishes subjective, objective, and neutral categories of verbs. The verb is conjugated by the series which in their turn contain rows. The suppletive verb system shows a pattern of peculiar verb conjugation similar to Georgian. The paper deals with issues related to participle, verb affixes, conjunctions, particles, derived noun groups and attribute-attributed pairs.

Key words: Georgian literary language, Sarp , Linguistic Analyses .

ფონოლოგია-ფონეტიკის საკითხები

ხმოვანთა სისტემა. სარფის მეტყველებაში, როგორც სხვა ლაზურ კილოვებებსა და თქმებში, რეალიზებულია ხუთი ხმოვანი: **ა, ე, ი, ო, უ.** ისინი ერთმანეთს უპირისპირდებიან ლოკალური რიგის, აწეულობისა და ბაგისმიერობა-არაბაგისმიერობის მიხედვით. წინა რიგის ხმოვნებია **ი, ე;** უკანა რიგისა - **ა, ო, უ;** დაბალი აწეულობის ხმოვანია **ა,** საშუალო აწეულობისა - **ე, ო;** მაღალი აწეულობისა - **ი, უ;** ბაგისმიერი ხმოვნებია: **ო, უ,** დანარჩენი არაბაგისმიერი ხმოვნებია.

დიფთონგი. ხმოვანი და პალატალური **ღ** ქმნის დიფთონგს, ამის მიხედვით, მეტყველებაში გვაქვს: **ღი, ღე, ღა, ღუ, ღო.** დამავალი დიფთონგი ხოფურ-ჩხალურში იშვიათია, იშვიათია სარფის მეტყველებაშიც. **ნ.** მარმა ლაზურში, **ა, ე, ი, ო, უ** ხმოვნების გარდა, გამოყო რთულებიც: **აა, აე, აო, აუ** (მარი, 1910:2). ამ ოთხ მიმდევრობას გულისხმობენ მკვლევრები, როცა ლაპარაკობენ აღმავალ დიფთონგებზე (ჩიქობავა, 1936:13, ჟენტი, 1953:48, ქუთელია, 1980:110, დანელია, 2006:50) **ღი** დიფთონგის არსებობა ლაზურში დააფიქსირა **გ. კარტოზიამ** (კარტოზია,

2005:19). როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, **მი** დიფთონგი დამახასიათებელია მხოლოდ ხოფურ-ჩხალურისათვის. ანალოგიური მდგომარეობა სარფულშიც.

მაგალითად, **ეა>მა**: *გაჯინუ* (<გეაჯინუ) „დააწვა“; *გააშქუ* (<გეაშქუ) „ჩაყლაპა“; *გათხოზუ* (<გეათხოზუ) „გაეკიდა“.

ეო>მო: *გოჭკუ* (<გეოჭკუ) „დაიწყო“; *მოფშუ* (<ეოფშუ) „გაავსო“. *გოლიბუ* (<გეოლიბუ) „დაალობ“

ეუ>აუ: *გაუსტუ* (<გეუსტუ „დაუსხლტა“), *გაულუნ* (<გეულუნ) „ჩამოდის“, *აულუნ* (<ეულუნ) „ადის“.

იე>აე: *აეხტუ* (<იეხტუ „ავიდა“), *აეცხონტუ* (<იეცხონტუ) „წამოხტა“, *აეწოზდუ* (<იეწოზდუ) „ასწია“.

მი დიფთონგი დასტურდება **მე** პრევერბისა და **ი** პრეფიქსის (მაქცევრის ან ვნებითის მაწარმოებლის) ან ფუძის საწყისი **ი** ხმოვნის შესაყარზე (კარტოზია, 2005:19): *მისელუ* „ადგა“, *მიფშუ* „გაივსო“, *მიხირს* „იპარავს“ და სხვ.

სარფულში აღმავალ დიფთონგიზაციაში მონაწილეობს **რ** ფონემაც: **რ>აე**: „*აენ* (< *რენ* „არის“)“, *ჭააელი* (<ჭარელი) „დაწერილი“.

კონსონანტიზმი. სარფის მეტყველება იმეორებს ლაზურის თანხმომავანთა სისტემას. სხვა კილოკავებისაგან განსხვავებით, ხოფური ინარჩუნებს **ყ** ბგერას. ცხადია, სარფულშიც დაცულია აღნიშნული ფონემა: *ყვილი* „ძვალი“, *ყვალი* „ყველი“, *ყოროფა* „სიყვარული“, *ყყონ* „ყავს“...

ფუძისეული თანხმომავანის მომდევნო **ყ** მთელს ლაზურში ვერ ძლებს, **ტყ**, **წყ**, **ჭყ** კომპლექსები **ტკ**, **წკ**, **ჭკ**-დ არის ცვლილი. ნ. მარმა შენიშნა **ყ**-ს შემცველი კომპლექსების რამდენიმე შემთხვევა ხოფურში: ტყუბი „ტყუპი“, ჭყინტი „ჭყინტი“ სიმინდი“ (მარი, 1910:191). აღნიშნული კომპლექსები დასტურდება სარფულშიც: *ჭყიპინს* „ჭყიპინებს“, *ჭყვიავს*, „ჭყივის“, *დიჭყიჯი* „ჭინჭარი“, *ტატყუფს* „ტიტყნის“.

ხოფურ-ჩხალურსა და სარფულში გამოვლენილი **ტყ**, **წყ**, **ჭყ** კომპლექსები მეორეულია და მათი გაჩენა ქართულისა და მეგრულის გავლენას უნდა მიეწეროს.

რ ბგერა იკარგება ინტერვოკალურ პოზიციაში: *გუი<გური* „გული“, *ბეე* (<ბერე) „ბავშვი“, *სქიი<სქირი* „შვილი“. იკარგება თანხმომავანების - **ღ**, **ხ**, **ძ**-ს წინ: *ოღაღალუ* (<ოღარღალუ „ლაპარაკი,“) *ბულღული* (<ბურღული) „ღერღილი“, *ხიხინს* (<ხირხინს) „ხარხარებს“, *კეჭი* (<კერჭი) „კანაფი“, *კაჭი* (<კარჭი „ლურსმანი“).

სხვა ქართველური ენებისგან განსხვავებით, ლაზურში გვაქვს ლაბიალური ფშვინვიერი სპირანტი **ძ** ბერძნულიდან და თურქულიდან შემოსულ სიტყვებში: *კარჭი* „ლურსმანი“, *ოჭრიდი* „წარბი“, *მუსაჭირი* „სტუმარი“. *ტუჭელი* „თოფი“;

ქიტიტი „ასანთი“ და სხვ. მოლენი (გამოდმა) სარფში მოზარდებისა და ახალგაზრ-
დათა მეტყველებაში **ძ**-ს ენაცვლება ლაბიალური ხშული, რაც ქართულის გავ-
ლენის შედეგია: *ტუჭელი>ტუფელი* „თოფი“; *კარჭი<კარფი* „ლურსმანი და სხვ.

ასიმილაცია მეტ-ნაკლებად ლაზურის ყველა კილოკავს ახასიათებს. პრევერ-
ბისეულ ხმოვანთა ასიმილაცია ყველაზე ძლიერად ხოფურში შეინიშნება; ხო-
ფურ-ჩხალურის გაგრძელებას ამ მხრივ სარფული მეტყველება წარმოადგენს.
პრევერბისეული ხმოვანი თითქმის ყოველთვის ემსგავსება ზმნის ფუძისეულ
ხმოვანს. პრევერბისეული ხმოვნის ფუძისეულთან შეხვედრისას ასიმილაცია
რეგრესულია. ასიმილაცია სრულიცაა და ნაწილობრივიც: პირველ შემთხვევაში
ორი ხმოვიდან ერთი გვრჩება.

ხმოვანთა სრული ასიმილაციის ნიმუში: **ა+უ>უ**: *გოწულუ (<გოწაულუ)* „გა-
მობართვა“, *მენდულუ (<მენდაულუ)* „წაილო“, *გოწუყონუ (<გოწაუყონუ)* „გა-
მობართვა“, *გოწუნჯლონუ (<გოწაუნჯლონუ)* „გააყოლა“. **ა+ი>ი**: *ელიკათუ (<ელი-
კათუ)* „წაიყოლია“, *მენდილუ (<მენდაილუ)* „წაილო“.

ა+ო>ო: *მენდოჩქუ (<მენდაოჩქუ)* „გააგზავნა, მემოხუნუ (<მემოახუნუ) „შიგ
ჩასვა“.

ე+ი>ი: *ქოგიდგუ (<ქოგეიდგუ)* „დაიდგა“, *გიქთუ (<გეიქთუ)* „წაიქცა“, *ქოგინ-
წირუ (<ქოგეინწირუ)* „დაიწურა“.

ო+ი>ი: *ქოდოქაჩუ (<ქოდოიქაჩუ)* „დაიჭირა“, *დიძლუ (<დოიძლუ)*, *დიჩილუ
(<დოიჩილი)* „დაცოლდა“, *ცოლი მოიყვანა*; *დიქიმოჯუ (<დოიქიმოჯუ)* „გათხოვ-
და“.

ო+უ>უ: *დუჯოხუ (<დოუჯოხუ)* „დაუძახა“, *დუწუ (<დოუწუ)* „უთხრა“,
უხუმქუ (<ოხოუმქუ) „გაუმზა“, *ქუჩქინ (<ქოუჩქინ)* „იცის“.

ხმოვანთა ნაწილობრივი ასიმილაცია. **ო+ი>ი**: *გუიქთუ (<გოიქთუ)* „დაბ-
რუნდა“, *მოიზდუ (<მოიზდუ)* „მოსწია“, *მუიქთუ (<მოიქთუ)* „გადაბრუნდა“,
მოინჭერენ (<მოინჭერენ) „დამწიფებულა“, *გუიტუ (<გოიტუ)* დადიოდა.

ო+ა>ა: *დვადოდუ (<დოადოდუ)* „დაემართა“, *დვაჭუ (<დოაჭუ)* „დაეწვა“,
ოკვაკიდეს (<ოკოაკიდეს) „წაეკიდნენ“.

ე+უ>უ: *დულოუნ (<ეულოუნ)* „ადის“, *ქდუხთუ (<ქოეუხთუ)* „ამოუვიდა“.

ე+ა>ა: *ქოგდაკნუ (<ქოგეაკნუ)* „მოკიდა“, *გათხოზუ (<გეათხოზუ)* „გაეკიდა“,
გდანთხუ (<გეანთხუ) დაეცა“.

ხმოვანთა დისტანციური ასიმილაცია: წინა მარცვლის **ო** მომდევნო მარცვლის
უ-ს ემსგავსება: *ქაგუწულუ (<ქაგოწულუ)* „გამობართვა“, *გულულუ (<გოლულუ)*
„გაუარა“.

პროგრესული ასიმილაცია: საშუალო აწეულობის **ო** და **ე** ხმოვნები იმსგავსე-
ბენ მომდევნო ვიწრო **უ**, **ი** ხმოვნებს. **ოუ>ო**: *უყოუნტუ>უყოონტუ* „ჰყავდა“.

ოი>ოო: მილოონი<მილონი „რიკტაფელა“.

ეი>ეე: დეიკე>დეეკე „წუთი“

თანხმოვანთა ასიმილაცია: რეგრესული კონტაქტური ასიმილაცია თანხმოვანთა ასიმილაციის ყველაზე გავრცელებული სახეა ლაზურში. დასტურდება ასიმილაციის სხვადასხვა სახეობა: ასიმილაციური გამჟღერება და დაყრუება, ასიმილაცია წარმოების რავგარობისა და საწარმოთქმო ადგილის მიხედვით.

ასიმილაციური გამჟღერება: ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ვიწურ-არქაზულს ახასიათებს თანხმოვანთა ასიმილაციის განსაკუთრებული სახე: სიტყვის ბოლოკიდური ყრუ **ს, თ, ქ**, მჟღერდება მომდევნო სიტყვის (როგორც სრულმნიშვნელიანის, ისე დამხმარის - კავშირის, ნაწილაკის) თავკიდური მჟღერი თანხმოვნების გავლენით (ჩიქობავა, 1939: XXV-XXVI, ჟღენტი, 1953: 64-65). აღნიშნული ფონეტიკური პროცესი ასევე ახასიათებს ხოფურ-ჩხალურსაც და მის სარფულ თქმას.

ს>ზ გადასვლა დასტურდება მიცემითისა და ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნებში, სუბიექტური მესამე პირის ნიშანში, მრავლობითი რიცხვის -**ეს** სუფიქსის თანხმოვნურ ელემენტში. მაგ: *ოხოიზ* (<*ოხოის*) „სახლში“, *კოჩიზ* (<*კოჩის*) „კაცს“. *კოჩიზ* (<*კოჩიშ*) „კაცის“. *ჭოფეზ* (<*ჭოფეს*) „დაიჭირეს“, *ტაზ* (<*ტას*) „იყოს“.

თ>დ ჩვეულებრივია ზმნის მრავლობითი რიცხვის სუფიქსში და **მოთ** „რატომ“ ზმნიზედის ბოლოკიდურ თანხმოვანში.

ქომუყონიდა (<*ქომუყონითა*) „მოიყვანეთო“, *მენდოვოჩქვიდა* (<*მენდოვოჩქვითა*) „გავუშვითო“, *მოდ* (<*მოთ*) „რატომ“.

ქ>გ გადასვლა ხდება მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნისა და **აქ**, **აქ**, **ექ**, **იქ** ზმნიზედების ბოლოკიდურ თანხმოვნებში: *კოჩიგ* (<*კოჩიქ*) „კაცმა“, *ბიჭიგ* (<*ბიჭიქ*) „ბიჭმა“, *მუგ* (<*მუქ*) „თვითონ“, *აგ* (<*აქ*) „აქ“, *ეგ* (<*ექ*) „იქ“.

ხოფურში გამჟღერებას განიცდიან სხვა ყრუ თანხმოვნებიც: **შ>ჟ**: მჟღერდება ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი: *ბეეფეჟ* (<*ბეეფეშ*) „ბავშვების“, *მტვეიჟ* (<*მტვეიშ*) „ნაცრის“.

ჩ>ჯ: *ჰიჯ* (<*ჰიჩ*) „სრულებით“.

ფ>ბ ბოლოკიდური **ფ**-ს გამჟღერება ხოფურ-ჩხალურისათვისაა სპეციფიკური. ანალოგიური მდგომარეობაა სარფულშიც. **ფ**-ს გამჟღერება ხდება **-ოფ**, **-უფ**, **-ი**, **-ეფ** - თემისნიშნიან ზმნებში: *იქიბა* (<*იქიფა*) „აკეთებო“, *გეგიყონობა* (<*გეგიყონოფა*) „ჩამოგიყვანო“, *ვიჩინობა* (<*ვიჩინოფა*) „ვიცნობო“ და მისთ.

ასიმილაციური დაყრუების დროს სუბიექტური პირველი პირის **ბ** და ობიექტური მეორე პირის ნიშანი **გ** ფუძისეული ყრუ თანხმოვნის წინ კარგავენ მჟღერობას. რეგრესული ასიმილაციის შედეგად **ბ>ფ.პ**, **გ>ქ.კ**, **ფ** და **ქ** ფშვინვიერთა წინ გვაქვს, **პ** და **კ** მკვეთრებთან: *მეფჩი* (<*მებჩი*) „მივეცი“, *მექჩი* (<*მეგჩი*) „მოგეცი“.

დისიმილაცია. ხოფურში იშვიათია უდისიმილაციო ფორმები. ანალოგიური ვითარებაა სარფის მეტყველებაშიც. ცნობილია, რომ სიტყვის ფუძეში ორი რ ვერ ძლებს და პროგრესული დისიმილაციის საფუძველზე მომდევნო რ იქცევა ლ-დ: *ორჭალი* (<ორჭარი), *ორჭელი*, *მორდელი* (<მორდერი), *მოზრდილი*.

საინტერესოა ერთი ფაქტიც, რომ თუ ფუძეში რ არის, თურმეობითი პირველის მაწარმოებელ ერე-ს წინ -ელ მიმდევრობა ჩაერთვის: *იმგარელურენ* „უტირია“, *ქანოჭკორელურენ* „დაუკლავს“. ს. ჟღენტის აზრით, -ელ ფონეტიკური ჩანართია (ჟღენტი 1953: 66).

მეტყველებაში ხდება რეგრესული დისიმილაციური გამკვეთრება: *პაპახი* (<ფაფახი) „ქუდი“, *იკზალუ* (<იგზალუ) „წავიდა“, *ვიტოჟურ* (<ვით დო ჟურ) „თორმეტი“.

პროგრესული დისიმილაციური გამკვეთრების ნიმუში:

სქ>სკ: *სკანი* (<სქანი) „შენი“, *მსკიბუ* (<მსქიბუ) „წისქვილი“.

შქ>შკ: შკა (<შქა) „წელი“, *შკურინა* (<შქურინა) „შიში“.

სთ>სტ: ვისტოლი (<ვისთოლი) „ვისროლე“, კოჩისტერი (<კოჩისთერი) „კაცივით“.

ხთ>ხტ: ქომოხტუ (<ქომოხთუ) „მოვიდა“...

სუბსტიტუციის ანუ ბგერათჩანაცვლების ნიმუშები:

ნ<მ: ანკათა (<ამკათა) „ასეთი“, ანბაი (<ამბაი) „ამბავი“...

ტ/კ: ნოტანკუ/ნოკანკუ „დააკაკუნა“...

ბგერათა დაკარგვის შემთხვევები: იკარგება გ მომავალი დროის მეშველ-ზმნიან ფორმებში: *ყვანონ* (<ყვანინონ) „უნდა გააკეთო“, სუბსტანციურ სინტაგ-მაში იკარგება ნათესაობითის შ: *წკართოლი* (<წკარიშთოლი) „წყარო, წყლის თვალი“, იკარგება ღ: *ნოსი* (<ღნოსი) „ჭკუა“.

კომპოზიტში ორი კომპლექსი ვერ ძლებს და პირველი კომპონენტი მარტივდება: *წკამაფხა* (<წკარმაფხა) „წყარო“ სარფის უბანში. სარფის მეტყველებას ნაკლებად ახასიათებს ნ-ს დაკარგვა, პარალელურად გვხვდება *მა/მან* „მე“, *ჩხომითე/ჩხომითენ* „თევზით“. იკარგება I სუბიექტური პირის მარკერი -ვ, როდესაც ის მოქცეულია პრევერბსა და ხმოვნით დაწყებულ ძირეულ მორფემას შორის, *მეულუ* (<მევეულუ) „მივდივარ“, *გეოჭკი* (<გევეოჭკი) „დავიწყე“, *მოულუ* (<მოვეულუ) „მივდივარ“.

ბგერის განვითარება. ნ ბგერა ვითარდება სიტყვის თავში: *ნჩხოვრო* (<ჩხოვრო) „ცხრა“, *ნკილა* (<კილა) „გასაღები“ *ნდლა* (<დლა) „დღე“, *ანტამა* „ატამი“, *მთხა* „თხა“

სრულხმოვნობა. სარფული მეტყველებისათვის, როგორც კოლხური კილოებისთვის დამახასიათებელია სრულხმოვნობა: შდრ. *ხომულა* ქართ. *ხმელი*, *ჭერელი*-ქართ. *ჭრელი*.

მორფოლოგია

სახელის ბრუნვა. სარფულში, ისე როგორც სხვა ლაზურ კილოვანებსა და თქმებში, სახელთა გარდა ზმნაც იბრუნვის. ზმნის ბრუნვიანი ფორმები გამოიყენება მიმღებების ფუნქციით. ასეთ შემთხვევაში ჩავარდნილია სახელი და ბრუნვის ნიშანი დაეთვის ზმნას. მაგ.: *ენა მოხთუში ოხორჯა ოხოს ვარ ტუ „მოსულის“ [კაცის] ცოლი სახლში არ იყო.*“

ზმნას დაერთვის მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი, მაგ.: *ნა ულუნქეთი იმგარს დო ნა ვარ ულუნქეთი „მქონეც ტირის და არმქონეც“.*

ზმნას დაერთვის მრავლობითის ნიშანი -**ეფ**, მაგ.: *ნა მოფთითფეექეთი გდაის ქოდოფხედით „მოსულუმაც ჭამად დავჯექით.“*

სახელობითი ბრუნვის ნიშანი სარფის თქმაში **ა, ო, უ** ხმოვანფუძიანებთან ნულოვანი მორფემითაა წარმოდგენილი. ფუძისეულია ბოლოკიდური **ი-ც**, რომელიც წარმოშობით სახელობითი ბრუნვის ნიშანია და ფუძესთანაა შეხორცებული. ლიტერატურაში სახელობითი ბრუნვის ნიშნად არის მიჩნეული აგრეთვე ბოლოკიდური **ე**.

ნ.მარი **ი-ს** სახელობითის ქართულ დაბოლოებად თვლიდა, ძველ ლაზურ თუბალ-კაინურ მაწარმოებლად **კი -ე** ნიშანი მიაჩნდა, ზოგიერთ სახელში რომ დასტურდება: *ბერ-ე „შვილი“, ნოთ-ე „კვარი“, ვიწე „ვიწე“ (ადგილის სახელწოდება), ოსურე „ქალიშვილი“* (მარი, 1910: 9-10).

ა. ჩიქობავა **ე-ს** ფუძისეულად თვლიდა ნასესხებ სიტყვებში: *დეკიკე „წუთი“, მედეე „ხილი“.* **ე** ფუძისეულად მიაჩნდა ნაწარმოებ სახელებშიც: *„მამცუდალე, „მატყუარა“, ონჩამურე „საცეხველი“.* სახელობითის ოდინდელ, საკუთრივ მეგრულ-ლაზურ დაბოლოებად არის ჩათვლილი -**ე** პირველად ლაზურ სახელებში: *კუჩხე, „ფეხი“ ქოთუმე „ქათამი“* (ჩიქობავა, 1936:49; 1938:37).

თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის აზრით, მიმღებობა *ო-ჭკომა-ალ-ე „საჭმელი“* სახელობითის -**ე** დაბოლოებას შეიცავს (გამყრელიძე, მაჭავარიანი, 1965:92).

ლიტერატურაში ლაზურში სახელობითის ერთ-ერთ ალომორფად **ე-ს** დაშვებას პრობლემატურად მიიჩნევენ.

თანხმოვან და ხმოვანფუძიან სახელებში მოთხრობითი წარმოდგენილია **ქ** ნიშნით, მიცემითი **ს-თი**, ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი სარფულში -**შ(ი)** და -**შ** ალომორფებით არის წარმოდგენილი. მიმართულებითი ბრუნვის ნიშანია -**შა**, ხოლო დაშორებითისა -**შე**. მოქმედებითი წარმოდგენილია -**თენ/-თე** სუფიქსებით. ვითარებითი ბრუნვა ლაზურში არ დასტურდება, ნაშთის სახით თითო-ოროლა სიტყვაშია შემორჩენილი: *მოთ „რატომ“, ბეულოდ „ბავშვურად“, მჯვე-შოთ „ძველად“.*

თანხმოდგნიან სახელთა ბრუნება:

სახელობითი	კორ-ი „კაცი“	მჩხურ-ი „ცხვარი“
მოთხრობითი	კორ-ი-ქ	მჩხურ-ი-ქ
მიცემითი	კორ-ი-ს	მჩხურ-ი-ს
ნათესაობითი	კორ-ი-შ(ი)	მჩხურ-ი-შ(ი)
მიმართულებითი	კორ-ი-შა	მჩხურ-ი-შა
დაშორებითი	კორ-ი-შე(ნ)	მჩხურ-ი-თე(ნ)
მოქმედებითი	კორ-ი-თენ(ნ)	მჩხურ-ი-თე(ნ)

ფუძემდგნიან სახელთა ბრუნება: ვაბრუნოთ: ბიგა „ჯოხი“ კუჩხე „ფეხი“ კატუ „კატა“ ჭინჭო „სიმინდის ბატიბუტი“:

სახელობითი ბიგა კუჩხე კატუ ჭინჭო

მოთხრობითი	ბიგა-ქ	კუჩხე-ქ	კატუ-ქ	ჭინჭო-ქ
მიცემითი	ბიგა-ს	კუჩხე-ს	კატუ-ს	ჭინჭო-ს
ნათესაობითი	ბიგა-შ(ი)	კუჩხე-შ(ი)	კატუ-შ(ი)	ჭინჭო-შ(ი)
მიმართულებითი	ბიგა-შა	კუჩხე-შა	კატუ-შა	ჭინჭო-შა
დაშორებითი	ბიგა-შე(ნ)	კუჩხე-შე(ნ)	კატუ-შე(ნ)	ჭინჭო-შე(ნ)
მოქმედებითი	ბიგა-თე(ნ)	კუჩხე-თე(ნ)	კატუ-თე(ნ)	ჭინჭო-

თე(ნ)

2.2.2. მრავლობითი რიცხვის წარმოება. სარფის მეტყველებაში სახელის მრავლობითი რიცხვის საწარმოებლად ყველა ბრუნვაში გამოიყენება **-ფე** და **-ეფე**.

-ფე დაერთვის **ა, ე, ო,** და **უ** ხმოვნით დაბოლოებულ ფუძეებს: *ყონა-ფე „ყანები“; ბერე-ფე „ბავშვები“; ჯოხო-ფე „სახელები“; კატუ-ფე „კატები“...*

-ეფე კი ი ხმოვნით დაბოლოებულებს ანუ თანხმოდგნიან ფუძეებს: *კორ-ეფე „კაცები“; ჩხომ-ეფე „თევზები, სქირ-ეფე „შვილები“...*

გ. კარტოზია სახელთა მრავლობითის სუფიქსად ლაზურში გამოყოფს **-ფე, -ეფე, -ლეფე და -ელეფე** ალომორფებს (კარტოზია, 2005:90).

-ეფე/-ფე ფორმების პარალელურად, **-ლეფე** მიმდევრობა დასტურდება ა ფუძიან სახელებთან: *და-ლ-ეფე „დები“, ჯუმა-ლ-ეფე „ძმები“, მოთა-ლ-ეფე „შვილი-შვილები“; ზედსართავ სახელებთან: მჭიფე-ლ-ეფე „წვრილები“, უჩა-ლ-ეფე „შავები“, გინძე-ლ-ეფე „გრძელები“, მკულე-ლ-ეფე „მოკლეები“.*

ელ-ეფე მომდევრობის ნიმუშები: *მსქვა-ელ-ეფე „ლამაზები“, ხჩე-ელ-ეფე „თეთრები“, მჯვე-ელ-ეფე „ძველები“.*

ამ ფორმათა გვერდით სარფულში პარალელური **-ეფე** დაბოლოებიანი ფორმებიც იხმარება: *ჩქიმძილეფე/ჩქიმეფე „ჩემები“, ჭიტალეფე/ჭიტაფე „პატამრები“, მკულელეფე/მკულეფე „მოკლეები“, მჩხულეფე/მჩხუფე, „მსხვილები“ და სხვ.*

ნ. მარის აზრით, **ლ** ამ ფორმებში ფუძის კუთვნილებაა. ფუძის ბოლოკიდური **ლ** მხოლოდობითი დაკარგულია, მრავლობითში კი დაცულია (მარი, 1910:14).

-ა-ფუძიანი სახელების მრავლობითი რიცხვის ფორმებთან **ლ** ბგერა გაჩნდება ლაზურში (ჩიქობავა, 1936:62; კარტოზია, 2005:85).

თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის აზრით, „**ლ** ელემენტი (რომელიც თავის მხრივ შესაძლებელია **ღ** ელემენტისაგან მომდინარეობდეს) მეგრულ-ჭანურში შედარებით გვიანდელი ჩანართი უნდა იყოს ხმოვნებს შორის არსებული ჰიატუსის თავიდან ასაცილებლად“ (გამყრელიძე, მაჭავარიანი, 1965:149).

თანდებულიანი ბრუნვები. ლაზური და ანალოგიურად სარფული მეტყველებაც თანდებულების სიმცირით გამოირჩევა:

-**კალა** ნათესაობით ბრუნვას დაერთვის და ქართული „**თან**“ თანდებულის ბადალია. ნათესაობითის ნიშანი იკარგება თანდებულის დართვისას. მაგ.: *ჯუმა-კალა-ჯუმამკალა* „*მმსთან*“, *სქანიკალა* „*შენთან ერთად*“, *ოხოროკალა* „*სახლთან*“.

-**ნი** დაშორებით ბრუნვას დაერთვის და ქართული „-**თვის**“ თანდებულის შესატყვისია: *სქანიშენი* „*შენთვის*“, *მანმაგეიშენი* „*მეზობლისთვის*“, *ბერეშენი* „*ბავშვისთვის*“.

-**ქის** „-**მდის**“ თანდებულს შეესატყვისება და დაერთვის მიმართულებით ბრუნვას: *ახჩამიშაქის* „*საღამომდე*“, *მოხთიმაშაქის* „*მოსვლამდე*“.

-**კელე**, ქართული „-**კენ**“, დაერთვის ნათესაობითს: *ოხოიკელე* <*ოხოიშკულე* „*სახლისკენ*“, *ბიჭიკელე* „*ბიჭისკენ*“, *ჩქიმდეკელე* „*ჩემკენ*“.

-**სთერო** ბადალია „-**ვით**“ თანდებულის და დაერთვის ნათესაობით ბრუნვას: *კოჩისთერიბ*, *კაცივით*“, *ბერესთერი* „*ბავშვივით*“, *ჩქიმისთერი* „*ჩემსავით*“.

ნაცვალსახელი. ნაცვალსახელთა ჯგუფებიდან სარფის მეტყველებაში, ისე როგორც სხვა ლაზურ კილოვანებში, გამოიყოფა: **პირის ნაცვალსახელები:** *მა* „*მე*“, *სი* „*შენ*“, მრ. რ. *ჩქინ* „*ჩვენ*“, *თქვან* „*თქვენ*“; მესამე პირის ნაცვალსახელი *მუქ* „*მან*“, „*ის*“; მრ. რ. *მუთეფე* „*ისინი*“.

ჩვენებითი ნაცვალსახელი: *აა* „*ეს*“, *ია* „*იგი*“, მრ. რიცხ. *ანთეფე* „*ესენი*“, *ენტეფე* „*ისინი*“.

კუთვნილებითი ნაცვალსახელი: *ჩქიმი* „*ჩემი*“, *სქანი* „*შენი*“. მრ. რიცხ. *ჩქინი* „*ჩვენი*“, *თქვანი* „*თქვენი*“.

კითხვითი ნაცვალსახელი: *მი* „*ვინ*“, *მუ* „*რა*“, *ნამუ* „*რომელი*“, მრ. რ. *მიეფე* „*ვინები*“, *მუეფე* „*რაები*“, *ნამუეფე* „*რომლები*“.

ნაცვალსახელთა ბრუნვების ნიმუშები:

სახ.	მან „ <i>მე</i> “	სინ „ <i>შენ</i> “	ჩქინ „ <i>ჩვენ</i> “	თქვან „ <i>თქვენ</i> “
მოთხ.	მან	სინ	ჩქინ	თქვან

მიც.	მან	სინ	ჩქინ	თქვან
ნათ.	ჩქიმ	სქან	ჩქინ	თქვან
მიმართ.	ჩქიმდა	სქანდა	ჩქინდა	თქვანდა
დაშორ.	ჩქიმდენ	სქანდენ	ჩქინდენ	თქვანდენ
მოქმ.	_____	_____	_____	_____

სახ.	მუქ „ის“	მუთეფე „ისინი“
მოთხ.	მუქ	მუთეფექ
მიც.	მუს	მუთუფეს
ნათ.	მუ-ში	მუთეფეში
მიმართ.	მუშა	მუთეფეშა
დაშორ.	მუშენ	მუთეფეშენ
მოქმ.	მუთუნ	მუთეფეთენ

ვაზრუნოთ: ადა ,, ამ, ეს, ამ“, ანთეფე ,,ესენი“, ია ,,იგი“, ენთეფე ,,ისინი“:

სახ.	ადა	ანთეფე	ია	ენთეფე
მოთხ.	ამუქ	ანთეფექ	ემუქ	ენტეფექ
მიც.	ამუს	ანთეფეს	ემუს	ენტეფეს
ნათ.	ამუში	ანთეფეში	ემუში	ენტეფეში
მიმართ.	ამუშა	ანთეფეშა	ემუშა	ენტეფეშა
დაშორ.	ამუშენ	ანთეფეშენ	ემუშენ	ენტეფეშენ
მოქმ.	ამუთენ	ანთეფეთენ	ემუთენ	ენტეფეთენ

ვაზრუნოთ: ჩქიმი ,,ჩემი“, სქანი ,,შენი“, ჩქინი ,,ჩვენი“, თქვანი ,,თქვენი“:

სახ.	ჩქიმი	სქანი	ჩქინი	თქვანი
მოთხ.	ჩქიმიქ	სქანიქ	ჩქინიქ	თქვანიქ
მიც.	ჩქიმის	სქანის	ჩქინის	თქვანის
ნათ.	ჩქიმიში	სქანიში	ჩქინიში	თქვანიში
მიმართ.	ჩქიმიშა	სქანიშა	ჩქინიშა	თქვანიშა
დაშორ.	ჩქიმიშენ	სქანიშენ	ჩქინიშენ	თქვანიშენ
მოქმ.	ჩქიმითენ	სქანითენ	ჩქინითენ	თქვანითენ

სახ.	მი ,,ვინ“	მიფე	მიეფე ,,ვინები, ვინ“
მოთხ.	მიქ	მიფექ	მიეფექ
მიც.	მის	მიფეს	მიეფეს
ნათ.	მიში	მიფეში	მიეფეში
მიმართ.	მიშა	მიფეშა	მიეფეშა
დაშორ.	მიშენ	მიფეშენ	მიეფეშენ
მოქმ.	მითენ	მიფეთენ	მიეფეთენ

2.2.5. ზედსართავი სახელი. ლაზურში (resp. სარფულში) უფროობით ხარისხის საწარმოებლად არ გამოიყენება მორფოლოგიური აფიქსები. აქ ლექსიკური საშუალებით ხერხდება ხარისხის გადმოცემა. შესადარებელი საგანი უპირისპირდება სადარებელს, გვაქვს აღწერითი წარმოება: *ამუშენ დიდი „ამაზე დიდი“; ამუშენ ჭიტა „ამაზე პატარა“; ამუშენ გინძე „ამაზე გრძელი“.*

უფროობით ხარისხს გამოხატავს გაგრძელებული ინტონაციით წარმოთქმული ზედსართავები: *დიიდი „ძალიან დიდი“; გიიინძე „ძალიან გრძელი“; მკუუუულე „ძალიან მოკლე“* და მისთ.

თანაბრობითის შინაარსის გადმოსაცემად გამოიყენება შესადარებელ საგანზე დართული თანდებულები: *-კონაი, -სთერი „ვით“: ოხორიკონაი მჩხუ ქვა „სახლის სიდიდის ქვა“; კულანისთერი მსქვა ბიჭი „გოგოსავით ლამაზი ბიჭი“.*

თანაბრობითი ხარისხი იწარმოება მორფოლოგიური აფიქსებითაც: *მა-ან-ა: მაპეჯანა „მოსქელო“, მამჩხვანა „მომსხო“, მოთითხაა „მოთხელო“.*

-ონ სუფიქსით ნაწარმოები ფორმები: *უჩონი „მოშავო“, ხჩეონი „მოთეთრო“, მჭითონი „მოწითალო“, საონი „მოყვითალო“.*

არსებითი სახელისაგან ნაწარმოები **ქონების ზედსართავი სახელები** იწარმოება *-ონ* სუფიქსით: *თიოლონი „თავიანი“, ხეოლონი „ხელიანი“.*

უქონლობას გამოხატავს **უ-ელ:** *უკუჩხელი „უფეხო“, უთიელი „უთავო“. უ-ე: უკიბირე „უკიბილო“, უგნოსე „უჭკუო“.*

2.2.6. რიცხვითი სახელი. მეტყველებაში ფუძის შედგენილობის მიხედვით რიცხვითი სახელები სამგვარია: მარტივი, რთული და შედგენილი. მარტივი რიცხვითი სახელები ლაზურში (resp) სარფულში ცოტაა: *არ „ერთი“, ჟურ „ორი“, სუმ „სამი“, ოთხო „ოთხი“, ხუთ „ხუთი“, ანშ „ექვსი“, შქვით „შვიდი“, ოვროს/ ორვო „რვა“, ნცხოვრო „ცხრა“, ვით „ათი“, ერ „ოცი“, ოშ „ასი“.*

რთული რიცხვითი სახელები ორი ან მეტი ფუძისაგან შედგება. ესენია, მაგ.: ათის შემდეგ ოცამდე: *ვიტოარ „თერთმეტი“, ვიტოჟურ „თორმეტი“; ოცის შემდეგ ასამდე: ერდოოარ „ოცდაერთი“, ერდოვით „ოცდაათი“; ასეულები: ჟუროში „ორასი“, ოთხროში „ოთხასი“, შქვითოში „შვიდასი“.*

რთულფუძიან რიცხვით სახელთა ერთი ნაწილი მიღებულია **უკავშირო შეერთებით**, ესენია: ოცეულების გამოხატველი *სახელები: ჟურენერ „ორმოცი“, სუმენერ „სამოცი“, ოთხენერ „ოთხმოცი“; ასეულობის გამოხატველი რთული რიცხვითი სახელები: ჟუროში „ორასი“, ხუთოში „ხუთასი“.*

რიგობითი რიცხვითი სახელი იწარმოება *-მა-ა(ნ)* მწარმოებლით: *მასუმბ „მესამე“, მავითანი „მეათე“.*

წილობითი რიცხვითი სახელი სარფის თქმაში გამოიხატება სინტაქსური კონსტრუქციებით, აღწერითად: *სუმ ფაიშენ არ ფაი „სამი წილიდან ერთი წილი (ერთი მესამედი).*

ნახევარს აღნიშნავს გვერდი: არ დოგვერი „ერთ-ნახევარი“.

ზმნა

ზმნის პირი და რიცხვი. სარფის თქმაში პირველი სუბიექტური პირის მორფემა ვ- წარმოდგენილია ალომორფებით: **ბ, ფ, პ, მ, ო.** ვ- სუბიექტური პირველი პირის ნიშნად დაცულია ხმოვნების წინ: *ვ-იმხორ „ვჭამ“, ვიბირ „ვმღერი“, ვუწუმერ „ვეუბნები“, ვუხვენუფ „ვუკეთებ“, ვორე „ვარ“, ვორქუმერ „ვაგზავნი“, ვაქიტერ „ვეხვევი“, ვამცქვერ „ვეტრაბახები“.*

ს1-ის ნიშანი იკარგება ზმნისწინის მომდევნო და ხმოვნების წინა პოზიციაში: *დოიქიფ (<დოვიქიფ) „გავაკეთებ“, ქოიმხორ (<ქოვიმხორ) „შევჭამ“, დოუკიდუფ (<დოვუკიდუფ) „ავუშენებ“, დოუჯოხი (<დოვუჯოხი) „დავუძახე“, დოოხვენაფაფ (<დოვოხვენაფაფ) „გავაკეთებინებ“, დოოხვი (<დოვოხვი) „დავმარხე“, დოლოაქიტი (<დოლოვაქიტი) „გადავებვი“.*

ვ-ს მჟღერთა წინ ენაცვლება **ზ**: *ბგორუფ „ვეძებ“, ბღაღაღაფ „ვლაპარაკობ“, ბდგირ „ვდგავარ“.*

პ- ენაცვლება ყრუ მკვეთრების წინ: *პტიბუ „ვთბები“, პყოროფ „ვეყვარობ“, პჭოფუფ „ვიჭერ“.*

ფ- ენაცვლება ყრუ ფშვინვიერთა წინ: *ფხაჩუფ „ვთოხნი“, ფთორუფ „ვათრევ“, ფხერ „ვზივარ“.*

მ- ენაცვლება ცხვირისმიერთა წინ: *მნცირუფ „ვცრი“, გომნწკი „გავაღე“, მნახუფ „ვრეცხავ“.*

მეგრულ-ლაზურში მეორე სუბიექტური პირის ნიშანი არ დასტურდება.

მესამე სუბიექტური პირის მარკერებია -ს, -ნ, -უ. -ს გამოიყენება აწმყოში გარდამავალ ზმნებთან და ყველა ზმის კავშირებითის ფორმებთან: *ჭარუფ-ს „წერს“, კიდუფ-ს „აშენებს“, ჭარუფტას „წერდეს“, კიდუფტას-ს „აშენებდეს“.*

-ნ ნახმარია გარდაუვალ ზმნებთან: *ხე-ნ „ზის“, დგი-ნ „დგას“, იჭარენ „იწერება“, აჭარენ „ეწერება“.*

-უ დასტურდება წყვეტილში ყველა ზმნასთან და უწყვეტელში: *დოჭარუ „დაწერა“, დოხედუ „დაჯდა“, ჭარუფტუ „წერდა“, დოხედუტუ „ჯდებოდა“.*

სუბიექტური პირი მრავლობით რიცხვში იგივეა, რაც მხოლობითში, ოღონდ -თ დაერთვის პირველ და მეორე პირში: *პჭარუფთ „ვწერთ“, ჭარუფთ „წერთ“, ვორეთ „ვართ“, რეთ „ხართ“.* მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად სარფულში

რეალიზებულია -ან და -ეს: რენ-ან „არიან“, ხენან „სხედან“, დოხედეს „დასხდ-
ნენ“, ჭარეს „წერეს“, ჭარუფტეს „წერდნენ“.

ობიექტური პირის ნიშნები პირველ და მეორე პირში წარმოდგენილია მ- და გ- მორფემით: მკითხუფს „მკითხავს“, მიწუმერს „მეუბნება“, გკითხუფს „გკით-
ხავს“, გიწუმერს „გეუბნება“, მოტიბინაფს „მათბობს“, გოტიბინაფს „გათბობს“.

პირველი და მეორე ობიექტური პირის მრავლობითობა აღინიშნება სუბიექ-
ტური მესამე პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშნებით: მოტიბინაფან „მათბობენ“,
გოტიბინაფან „გათბობენ“, მილუნან „გვაქვს“, გილუნან „გაქვთ“, მკითხეს „გკით-
ხეს“, გკითხეს „გკითხეს“.

დრო და კილო. დრო სამია: აწმყო, წარსული, მომავალი.

აწმყოს ფუმეს ემყარება პირველი სერიის მწკრივები. აწმყოს ფუმე რთულია,
დაირთავს თემატურ სუფიქსებს. თემის ნიშნებია: -უფ: ჭარუფს „წერს“, კვათუფს
„ჭრის“; აფ: ორგაფს „რგავს“, ომცქავს „აქვს“; -ოფ: პყოროფ „მიყვარს“, ბძიროფ
„ვხედავ“; -იფ: იქიფს „აკეთებს“, გედგიფს „დადგამს“. -ეფ: იხალიშეფს „მუშაობს“;
-მერ: ვუწუმერ „ვეუბნები“, მოვიმერ „მოვიტან“. გამოლმა სარფის თქმაში რთული
-მერ სუფიქსი ახალგაზრდათა მეტყველებაში შეცვლილია -მეფ სუფიქსით:
მოვიმეფ „მოვიტან“, ვუწუმეფ „ვეუბნები“.

წარსულ დროს სპეციალური მაწარმოებელი არა აქვს: დოჭარუ „დაწერა“,
ქოდორგუ „დარგო“.

მომავალი დრო სარფის თქმაში იწარმოება ზმნისწინებით: დოჭარუფს „და-
წერს“, დოკოდუფს „ააშენებს“ და მეორე კავშირებითისგან „მინონ“ მეშველი
ზმნით: პჭარა-მინონ „ვწერო მინდა“, ჭარა-გინონ „წერა გინდა“, ჭარას-უნონ „წე-
როს უნდა“.

კილო ოთხია: თხრობითი, კავშირებითი, პირობითი, ბრძანებითი.

თხრობითი კილო: ჭარუფს „წერს“, კვათუფს „ჭრის“, იქიფს „აკეთებს“.

კავშირებით კილოს აწარმოებს -ა სუფიქსი: პჭარუფტა „ვწერდე“, კვათუფტა
„ჭრიდე“, იქიფტა „აკეთებდე“ (I კავშ.); პჭარა „ვწერო“, პკვათა „ვჭრა“ (II კავშ.) პჭა-
რელერეტა „დამეწერა“, პკვათერეტა „მომეჭრა“ (III კავშ.).

პირობით კილოს აწარმოებს -კონ (<ოკონ „უნდა“): პჭარუპტიკონ „რომ
დამეწერა, რომ მეწერა“; პკვათუფტიკონ „რომ დამეჭრა, რომ მეჭრა“.

ბრძანებით კილოს საკუთარი წარმოება არა აქვს. დადებითი ბრძანებითი იყე-
ნებს თხრობით კილოს (წყვეტილს) მეორე პირისთვის: დოჭარი! „დაწერე!“,
კვათი! „მოჭერი!“, მესამე პირისათვის გამოყენებულია II კავშირებითი: დოჭარას!
„დაწეროს!“, დოკვათას! „მოჭრას!“

უარყოფით ბრძანებითს დაერთვის ნაწილაკი მო (აწმყოსთან): მო ჭარუფ „ნუ
წერ“, მო კვათუფ „ნუ ჭრი“.

ვა ნაწილაკი იხმარება კავშირებით მეორესთან: ვა ჭარა „არ წერო“, ვა კვათა „არ მოჭრა“, ვა მოხთა „არ მოხვიდე“

ზმნის გარდამავლობა. სუბიექტისა და ობიექტის ბრუნვა დამოკიდებულია ზმნის გარდამავლობა-გარდაუვლობასა და დროზე. სარფის მეტყველებაში გარდამავალი ზმნის ქვემდებარე ყველა მწკრივსა და სერიაში მოთხრობით ბრუნვაშია, პირდაპირი – დამატება სახელობითში. მაგ.: *უსთაქ კიდუფს ოხორი „მოხელე (მოხელემ) აშენებს სახლს (სახლი), უსთაქ დოკიდუ ოხორი „მოხელემ ააშენა სახლი“, უსთაქ დოკიდერენ ოხორი „მოხელეს(მოხელემ) აუშენებია სახლი.“*

გარდაუვალ ზმნებთან სუბიექტი ყოველთვის სახელობითშია, ირიბი ობიექტი მიცემითში: *კოჩი ღურუნ „კაცი კვდება“, კოჩი დოღურუ „კაცი მოკვდა“, კოჩი დოღურელერენ „კაცი მომკვდარა“.* ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა: *ხელმწიფეს ბერე ვარ უყოონტერენ „ხელმწიფეს შვილი არ ჰყოლია“. ბერეს ბაბა უღურუნ „ბავშვს მამა უკვდება“, ბერეს ბაბა დღურუ „ბავშვს მამა მოუკვდა“, ბერეს ბაბა დღურელერენ „ბავშვს მამა მოკვდომია.“*

ასპექტი და ზმნისწინი. სრულ ასპექტს აწარმოებს ზმნისწინები. პრევერბები აგრეთვე აწარმოებენ მიმართებას (გეზს) და დროს. სარფულში მყოფადი გადმოიცემა როგორც პრევერბით (*დოჭარუფს „დაწერს*), ასევე „**მინონ**“ მეშველი ზმნით (*ჭარას-უნონ „წეროს უნდა, დაწერს*). მიმართულებას (გეზს) აღნიშნავს ზმნისწინი მოძრაობის აღმნიშვნელ ზმნებთან: *ეხთუ „ავიდა“, გეხთუ „ჩავიდა“, მენდხთუ „წავიდა“* და სხვა.

სრული ასპექტის გამომხატველად პრევერბები გამოყენებულია აორისტში (*დოჭარუ „დაწერა“*), კავშირებით მეორესა (*დოჭარას „დაწეროს“*) და მესამე სერიის მწკრივებში (*დოჭარელერენ „დაუწერია“*).

შედგენილობის მიხედვით ზმნისწინები ორგვარია – მარტივი და რთული. მარტივი პრევერბებია:

- აე-/ე-** *ეხთუ/ეხთუ „ავიდა“, ეეჟოფუ „იყიდა“;*
- მე-** *მეჰტკოჩი „გადავაგდე“, მევულურ „მივდივარ“.*
- მო-** *მოხთუ „მოვიდა“, მომჩუ „მომცა“.*
- გე-** *გეხედუ „დაჯდა“, გეხთუ „ჩამოვიდა“*
- გო-** *გონწკუ „გახსნა, გააღო,“ გონთხუ „გაშალა“.*
- დო-** *დოხედუ „დაჯდა“, დოჭუ „დაწვა“.*
- ო-** *ოჭკომუ „შეჭამა“, ოფუთხუ „გაფრინდა“.*

რთული პრევერბები მიიღება მარტივ პრევერბებზე ნაწილაკების დართვით. ეს ნაწილაკებია: **კა, კო, წა/წო, შა, ლა/ლო, და, მა, მო, ჟო.**

- მე+კო-** *მეკოვოჩქვი „გადავუშვი“, მეკოვონჭი „გადავწიე“.*
- ე+წა-** *ეწავუდგი „შევეუდგი“, ეწობზდი „ავწიე“.*

ე+შა-: ეშაფთი „ავედი“, ეშაფუთხუ „ამოფრინდა“.
 ე+ლა-: ელაველურ „ავდივარ“, ელახენ „მიმჯდარა“.
 მე+კა-: მეკახთუ „გადავიდა“.
 მე+შა-: მეშახენ „შიგ ზის“.
 გო+შა-: გოშატკოჩუ „ჩააგდო“.
 გო+წო-: გოწოკილუ „ჩამოვიდა“.
 გე+ჟა-: გეჟაბდგი „ზედ დავდგი“.
 ო+ხო-: ოხოვოწონი „მივხდი, დავრწმუნდი“.

გვარი. გვარი სამია ლაზურში და სარფის მეტყველებაშიც: მოქმედებითი (ყველა გარდამავალი ზმნა), ვნებითი და საშუალი (გარდაუვალი ზმნები). მოქმედებითი და საშუალი გვარის ზმნებს მაწარმოებელი არა აქვს.

ვნებითი გვარის ზმნებს ლაზურში აფიქსები აწარმოებს, ასეა სარფულშიც. აწმყოში ეს აფიქსებია: **-უ** სუფიქსი, **ი-ე** აფიქსი, **ა-ე** აფიქსი.

-უ: სქიდუ-ნ „რჩება, ცხოვრობს“, ხომ-უ-ნ „ხმება“, ტიბ-უ-ნ „თბება“.
ი-ე: ი-ჭარ-ე-ნ „იწერება“, ი-ქიმოჯ-ე-ნ „თხოვდება“, ი-შე-ე-ნ „ისმევა“.
ა-ე: ა-შე-ე-ნ „ესმევა“, ა-ჭკომ-ე-ნ „ეჭმევა“.

ღონიანი ვნებითი სარფულში რამდენსამე სიტყვაში დასტურდება: გოჭკონ-დუნ „ავიწყდება“, მოლორდუნ „მოტყუვდება“, მოწონდუნ „მოეწონება“.

ერთპირიან **ი-ე** და ორპირიან **ა-ე** წარმოების ვნებითები ითავსებენ პოტენციის, შესაძლებლობის კატეგორიას. **ი-ე** გამოხატავს განყენებულად აღებულ შესაძლებლობას (შეიძლება შეისვას, შეიჭამოს), მეორე **ა-ე** კი შესაძლებლობას გარკვეულ პირებთან მიმართებით (შეუძლია შესვას, შეუძლია შეჭამოს).

საშუალი გვარის ზმნების ნიმუში იქმნება: რენ „არის“, ხენ „ზის“, მინონ „მინდა“, ჯოხონს „ჰქვია“.

ქცევა. სარფის თქმაში, ისე როგორც სხვა ქართველურ ენებში, გამოიყოფა ნეიტრალური (საარვისო), სასუბიექტო (სათავისო) და საობიექტო (სასხვისო) ქცევა.

საარვისო ქცევას ნიშანი არა აქვს: ჭარუფს „წერს“, კიდუფს „აშენებს“, ხაჩქუფს „თოხნის“.

სათავისო ქცევას **ი-** აწარმოებს: მაგ.: იჭარუფს „იწერს“, იკიდუფს „იშენებს“, იბღაფს „იპარავს“, იკვათუფს „იჭრის“.

არნ. ჩიქობავა აღნიშნავდა: „სასუბიექტო ქცევის შესახებ სარფელები აცხადებდნენ: იგი აღნიშნავს, რომ ობიექტი სუბიექტის კუთვნილებას წარმოადგენს, მაგრამ არ აღნიშნავს იმას, რომ ობიექტი განკუთვნილია სუბიექტისათვისო: „ყველს იჭრის“ (ე.ი. ჭრის თავისთვის) ჭანურად არ ითქმისო: „ხე იკვათუმს“, კი-

თი იკვათუმს“, („ხელს იჭრის“, „თითს იჭრის“ ითქმის). „ხელი“, თითი“ სუბიექტისაა და „იკვათუმს“ ნიშნავს: „ჭრის თავისასო“ (უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, თავის სხეულის ნაწილს და არა თავისთვის) (ჩიქობავა, 2008:120). იქვე არნ. ჩიქობავა დასძენს, რომ ქართულში, მეგრულშიც და სვანურშიც სასუბიექტო ქცევის ძირითადი და პირველადი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო სწორედ ის, რაც ლაზურშია შემონახული.

სასხვისო ქცევას ორი მნიშვნელობა აქვს: მოქმედება ეხება ობიექტის საგანს ან ობიექტისთვის განკუთვნილ საგანს. სასხვისო ქცევის ნიშანია **ი-** და **უ-**.

ი-: მიხვეწვს „მიკეთებს“, მიკიდვს „მიშენებს“.

უ-: უხვეწვს „უკეთებს“, უკიდვს „უშენებს“.

კაუზატივი. შუალობითი კონტაქტის ფორმა, ანუ კაუზატივი გამოხატავს სუბიექტური პირის პირდაპირ ობიექტზე მოქმედებას სხვა პირის (ირიბი) მეშვეობით. კაუზატივის მაწარმოებელია **ო-**თავსართი **-აფ** ბოლოსართი, რომელიც დაერთვის წყვეტილის ფუძეს: *ოჭარაფუ „აწერინა“, ოკვათაფუ „აჭრევინა“, ოკიდაფუ „ააშენებინა“.*

აწმყოს კაუზატივი: *ოგიბაფავს „ახარშენებს“, ოჭარაფავს „აწერინებს“, ოკვათაფავს „აჭრევინებს“.*

სერიები და მწკრივები. პირველი სერიის ძირითადი მწკრივია **აწმყო.** აწმყოს ფუძეს, წყვეტილის ფუძესთან შედარებით, ართულებს თემატური სუფიქსები და სავრცობი. სარფულში ყველაზე გავრცელებული თემის ნიშანია **-უფ.** მაგ.: *ჭარუფს „წერს“, კიდუფს „აშენებს“, ხაჩუფს „თოხნის“, იკითხუფს „კითხულობს“.*

აწმყო: პჭარუფ

ჭარუფ

ჭარუფს

პჭარუფთ

ჭარუფთ

ჭარუფან

აწმყოსაგან იწარმოება: უწყვეტელი, კავშირებითი პირველი, პირობითი პირველი, ნაუწყვეტლარი თურმეობითი.

უწყვეტელი. უწყვეტელს აწარმოებს **-ტ** სუფიქსი. I და II პირის ორსავე რიცხვში ბოლოში დაერთვის უფუნქციო **-ი** (დანელია, 2006:148). სუბიექტური მესამე პირის ნიშანია **-უ** (მხ. რ) და **-ეს** (მრ. რ).

პჭარუფტი მა ია „ვწერდი მე მას (იგი)“

ჭარუფტი სი ია „წერდი შენ მას (იგი)“

ჭარუფტუ ემუქ ია „წერდა ის (მან) მას (იგი)“

პჭარუფტით ჩქინ ია „ვწერდით ჩვენ მას (იგი)“

ჭარუფტით თქვან ია „წერდით თქვენ მას (იგი)
ჭარუფტეს ენთეფექ ია „წერდენ ისინი მას (იგი).

უწყვეტელისგან იწარმოება კავშირებითი პირველი, პირობითი პირველი, ნაუწყვეტლარი პირველი.

კავშირებითი I: კავშირებით პირველს აწარმოებს -ა სუფიქსი. -ა დაერთვის უწყვეტელის ფუძეს, უფუნქციო ი-ს გამოყენებით. -ა ქართული ე-ს კანონზომიერი შესატყვისია.

პჭარუფტა მან ია „ვწერდე მე მას (იგი)“
ჭარუფტა სინ ია „წერდე შენ მას (იგი)“
ჭარუფტას ემუქ ია „წერდეს ის (მან) მას (იგი)“
პჭარუფტათ ჩქინ ია „ვწერდეთ ჩვენ მას (იგი)“
ჭარუფტათ თქვან ია „წერდეთ თქვენ მას (იგი)“
ჭარუფტან ენთეფექ ია „წერდენ ისინი (მათ) მას (იგი).
სუბიექტური მესამე პირის ნიშანია-ს (მხ.რ) და -ან (მრ.რ)

პირობითი პირველი: ეს მწკრივი იწარმოება უწყვეტლის ფუძისგან -კონ-ის დართვით პირის ნიშნების შემდეგ, ბოლოში.

პჭარუფტიკონ მან ია „რომ ვწერდე მე მას (იგი)“
ჭარუფტიკონ სინ ია „რომ წერდე შენ მას (იგი)“
ჭარუფტიკონ ემუქ ია „რომ წერდეს ის (იმან) მას (იგი)
პჭარუფტიკონ ჩქინ ია „რომ ვწერდეთ ჩვენ მას (იგი)“
ჭარუფტიკონ თქვან ია „რომ წერდეთ თქვენ მას (იგი)
ჭარუფტიკონ ენთეფექ ია „რომ წერდენ ისინი (მათ) მას (იგი).

ნაუწყვეტლარი თურმეობითი იწარმოება უწყვეტლის ფუძეზე -ერე-ს დართვით.

პჭარუფტერე მან ია „ვწერდე თურმე მე მას (იგი)“
ჭარუფტერე სინ ია „წერდე თურმე შენ მას (იგი)“
ჭარუფტერენ ემუქ ია „წერდეს თურმე ის (მან) მას (იგი)
პჭარუფტერეთ ჩქინ ია „ვწერდეთ თურმე ჩვენ მას (იგი)“
ჭარუფტერეთ თქვან ია „წერდეთ თურმე თქვენ მას (იგი)
ჭარუფტერენან ენთეფექ ია „წერდენ თურმე ისინი (მათ) მას (იგი).
სუბიექტური მესამე პირის ნიშანია -ნ (მხ.რ) და -ან (მრ. რ).

II სერიის მწკრივები. მეორე სერიის ფორმებისათვის მთავარი წყვეტილის მწკრივია, წყვეტილი საყრდენია დანარჩენი მწკრივების საწარმოებლად.

წყვეტილი: ამ მწკრივს აწარმოებს -ი სუფიქსი: *კჭარი „ვწერე“, ბძირი „ვნახე“, კჭოვი „დავიჭირე“.*

სუბიექტური მესამე პირის ნიშანია -უ (მხ. რ) და -ეს (მრ. რ).

პჰარი მან ია „ვწერე მე ის“

ჰარი სინ ია „წერე შენ ის“

ჰარუ ემუქ ია „წერა მან ის“

პჰართ ჩქინ ია „ვწერეთ ჩვენ ის“

ჰართ თქვან ია „წერეთ თქვენ ის“

ჰარეს ენთეფექ ია „წერეს მათ ის“

წყვეტილს ეყრდნობა შემდეგი მწკრივები: კავშირებითი, პირობითი II, ნაწყვეტილარი კავშირებითი III.

კავშირებითი II-ისაგან იწარმოება: მყოფადი, პირობითი III.

კავშირებითი II იწარმოება წყვეტილისგან -ა სუფიქსით.

პჰარა მან ია „ვწერო მე ის“

პჰარა სინ ია „წერო შენ ის“

ჰარას ემუქ ია „წეროს მან ის“

პჰარათ ჩქინ ია „ვწეროთ ჩვენ ის“

ჰარათ თქვან ია „წეროთ თქვენ ის“

ჰარან ენთეფექ ია „წერონ მათ ის“.

პირობითი მეორე სარფის მეტყველებისათვის ნიშანდობლივი არ არის.

წყვეტილისგან იწარმოება თურმეობითი I, თურმეობითი II, კავშირებითი მესამე.

მყოფადი იწარმოება კავშირებითი II-საგან, დაერთვის მეშველი ზმნა „მინონ“.

პჰარა მინონ მან ია „ვწერო მინდა მე ის“

პჰარა გინონ სინ ია „წერო გინდა შენ ის“

ჰარას უნონ ემუქ ია „წეროს უნდა მას ის“

პჰარა მინონან „ვწერო გვინდა ჩვენ ის“

ჰარა გინონან „წერო გინდათ თქვენ ის“

ჰარას უნონან „წეროს უნდათ მათ ის“

აწმყოსაგან პრევერბით იწარმოება მყოფადი:

დოპჰარუფ მან ია „დავწერ მე მას (ის)“

დოჰარუფ სინ ია „დაწერ შენ მას (ის)“

დოჰარუფს ემუქ ია „დაწერს ის (მან) მას (ის)“

დოპჰარუფთ ჩქინ ია „დავწერთ ჩვენ მას (ის)“

დოჰარუფთ თქვან ია „დაწერთ თქვენ მას (ის)“

დოჰარუფან ენთეფექ ია „დაწერენ ისინი მას (ის)“

პირობითი III. ეს მწკრივი ეყრდნობა კავშირებით მეორეს, დაირთავს უწყვეტელის სავრცობ ტ-ს, აღნიშნული მწკრივი ფართო ხმარებისად არ არის სარფულში.

- პჰარატი მან ია „დაწერდი მე მას (ის)“
- ჰარატი სინ ია „დაწერდი შენ მას (ის)“
- ჰარატუ ემუქ ია „დაწერდა ის (მან) მას(ის)“
- პჰარატით ჩქინ ია „დაწერდით ჩვენ მას (ის)“
- ჰარატით თქვენ ია „დაწერდით თქვენ მას (ის)“
- ჰარატეს ენთეფექ ია „დაწერდინე ისისნი (იმათმა) მას (ის)“.

III სერიის მწკრივები. ლაზურში II სერიის მწკრივები წყვეტილს ეყრდნობა, მესამე სერიაში ხოფურსა და სარფულში გვაქვს **ნაწყვეტილარი თურმეობითი I, თურმეობითი II, კავშირებითი III.** ხოფურში და ასევე სარფულშიც იწარმოება - **ერე-თი (I თურმეობითი), -ერეტ (II თურმეობითი), -ერეტა (III კავშირებითი).**

- პჰარელერე მან ია „მიწერია მე ის“
- ჰარელერე სინ ია „გიწერია შენ ის“
- ჰარელერენ ემუქ ია „უწერია მას (იმან) ის“
- პჰარელერეთ ჩქინ ია „გვიწერია ჩვენ ის“
- ჰარელერეთ თქვან ია „გიწერიათ თქვენ ის“
- ჰარელერენან ენთეფექ ია „უწერიათ მათ (იმათ) იგი“.

ნაწყვეტილარი თურმეობითი II

- პჰარელერეტი მან ია „მიწერია თურმე მე ის“
- ჰარელერეტი სინ ია „გიწერია თურმე შენ ის“
- ჰარელერეტუ ემუქ ია „უწერია თურმე მას (იმან) ის“
- პჰარელერეტით ჩქინ ია „გვიწერია თურმე ჩვენ ის“
- ჰარელერეტით თქვან ია „გიწერიათ თურმე თქვენ ის“
- ჰარელერეტეს ენთეფექ ია „უწერიათ თურმე მათ (იმათ) ის“.

ნაწყვეტილარი კავშირებითი III

- პჰარელერეტა მან ია „მეწერა თურმე მე ის“
- ჰარელერეტა სინ ია „გეწერა თურმე შენ ის“
- ჰარელერეტას ემუქ ია „ეწერა თურმე მას (იმან) ის“
- პჰარელერეტათ ჩქინ ია „გვეწერა თურმე ჩვენ ის“
- ჰარელერეტათ თქვენ ია „გეწერათ თურმე თქვენ ის“
- ჰარელერეტან ენთეფექ ია „ეწერათ თურმე მათ (იმათ) ის“.

თუ წყვეტილის ფუძე რ-ს შეიცავს, თურმეობითის ფორმებში -ერე-ს წინ -ელ ჩაერთვის: დოჰჰარი (წყვეტილი), დოჰჰარ-ელ-ერე (თურმეობითი). ს. ჟღენტის მიხედვით, -ელ ფონეტიკური ჩანართია დისიმილაციის ასაცილებლად (ჟღენტი, 1953:85).

სარფულში თურმეობითის ქართულისებური ინვერსიული წარმოებაც გვხვდება.

თურმეობითი I: მიჰარუნ „მიწერია“

გიჰარუნ „გიწერია“

უჰარუნ „უწერია“

მიჰარუნან „გვიწერია“

გიჰარუნან „გიწერიათ“

უჰარუნან „უწერიათ“.

თურმეობითი II:

მიჰარუტუ „მეწერა“

გიჰარუტუ „გეწერა“

უჰარუტუ „ეწერა“

მიჰარუტეს „გვეწერა“

გიჰარუტეს „გეწერათ“

უჰარუტეს „ეწერათ“

კავშირებითი III:

მიჰარუტას „მეწეროს“

გიჰარუტას „გეწეროს“

უჰარუტას „ეწეროს“

მიჰარუტან „გვეწეროს“

გიჰარუტან „გეწეროთ“

უჰარუტან „ეწეროთ“

პირობითი III

მიჰარუტუკონ „უნდა დამეწერა“

გიჰარუტუკონ „უნდა დაგეწერა“

უჰარუტუკონ „უნდა დაეწერა“

მიჰარუტეს კონ „უნდა დაგვეწერა“

გიჰარუტეს კონ „უნდა დაგეწერათ“

უჰარუტეს კონ „უნდა დაეწერათ“

ლაზურში გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნათა უღვლილებას შორის სხვაობა მოშლილია. ასეა სარფულ მეტყველებაშიც. დროთა მესამე ჯგუფს გარდამა-

ვალი ზმნებიცა და გარდაუვალიც ერთნაირად აწარმოებენ. წარმოვადგენთ გარდაუვალ ზმნათა უღვლილების სქემას მთავარ დროებში, მესამე პირის ფორმებს მხოლობითა და მრავლობით რიცხვში:

აწმყო: ტიბუნ „თბება“	ტიბუნან „თბებიან“
უწყვეტილი: ტიბუტუ „თბებოდა“	ტიბუტეს „თბებოდნენ“
კავშირ. I: ტიბუტას „თბებოდეს“	ტიბუტან „თბებოდნენ“
წყვეტილი: დოტიბუ „დათბა“	დოტიბეს „თბებოდნენ“
კავშირ. II: დოტიბას „დათბეს“	დოტიბან „დათბნენ“

მყოფადი მეშველზმნიანი:

დოტიბასინონ „დათბეს“	დოტიბასინონან „დათბნენ უნდა“
პრევერბიანი მყოფადი: დოტიბუნ „დათბება“	დოტიბუნან „დათბებიან“
თურმ. I: დოტიბერენ „დამთბარა“	დოტიბერენან „დამთბარან“
თურმ. II: დოტიბერეტუ „დამთბარიყო“	დიტიბერეტერენან „დამთბარან“

2.2.7.9. სუპლექტური ზმნები. სუპლექტური ზმნებისათვის ნიშანდობლივია ფუძეების შენაცვლება რიცხვში, მწკრივებში, გვარში, ვერსიაში, პირში. ლაზური უღლების თავისებურებებით ხასიათდება როგორც გარდაუვალი, ასევე გარდა-მავალი ზმნები (მემიშიში, 2011:45).

სარფის მეტყველებაში უღვლილების თავისებურებებით ხასიათდებიან შემდეგი ზმნები: **იქიფს** (იქმს, აკეთებს) ზმნა ამ ფუძეს იყენებს დროთა პირველი სერიის მწკრივებში, წყვეტილსა და მისგან ნაწარმოებ დროებში ენაცვლება **ყუ** „ყო“. საობიექტო ქცევის გამოსახატავად კი იმავე სემანტიკის ფორმაში გვაქვს სხვა ფუძე: **უხვენუ** „გაუკეთა“.

თავისებურია მეშველი ზმნა **რენ** „არის“. მყოფადსა და მეორე სერიის დროებში სულ სხვა ფუძეს იყენებს **(ო)რენ**-არის, **იყვენ**-იქნება, **იყუ**-იყო.

მწკრივმონაცვლეა ზმნა **ულუნ** (მი/მო-დის), წყვეტილში ენაცვლება **ხთ** ძირეული მორფემა: **ულუნ** - მიდის, **მენდახთუ** -წავიდა; აგრეთვე, ენაცვლება **დ - ძირი**: **ულუნ** - მიდის, **იდუ** - წავიდა, ან კიდევ: **ულუნ** - მიდის, **იგზაულუ** - წავიდა, გაემგზავრა.

აწმყო: ზოპონს - „ამბობს“, **წყვეტილი:** თქუ „თქვა“.

აწმყო: იმხორს „ჭამს“, **წყვეტილი:** ჭკომუ „ჭამა“.

რიცხვში შენაცვლება: *მელაფს „ვარდება“, დიბლენ „ცვივა“.* ფუძემონაცვლეა მდგომარეობისა და მოქმედების აღმნიშვნელი ზმნები: *გოკვიდაფს „ჰკიდებს“, „ფენს“ გოზბუნ „ფენია“, ძინ „ძევს, დევს“, დოდუმერს „დადებს“, ოტკომერს „სტყორცნის“, ოტკოჩუ „სტყორცნა“.*

ლაზურში სუპლექტურ ზმნათა უღლების სისტემა, ძირითადად, ქართულის მსგავსად, თავისებურ ზმნათა უღლების მოდელს გვიჩვენებს.

მასდარი. სარფის მეტყველებებში მასდარს აწარმოებს **ო-უ** აფიქსი: *ოკვათუ „კვეთა, ჭრა“, ოჭარუ „წერა“, ოქიმოჯუ „მითხოვება“, ოხთიმუ „წასვლა“.*

ზმნისწინის დართვისას პრეფიქსი **ო-** არა გვაქვს და რჩება მარტო **-უ:** *მოშვა-ჯინუ „დასვენება“, მოხთიმუ „მოსვლა“, გოხთიმუ „სიარული“.*

ო-უ აფიქსი ქართული **სა-ა**'ს ტოლფარდია. შდრ.: „**სალმობა**“ ტიპის ფორმები. იშვიათად არის **ა-**თი ნაწარმოები საწყისებიც: *შქურინა „შიში“, ბირაფა „სიმღერა“, თანაფა „თენება“.*

გვხვდება სხვა ტიპის მასდარიც: *მგარინი „ტირილი“, ჯოხინი „ძახილი“.*

მიმღეობა. მოქმედებითი გვარის მიმღეობები მეტყველებებში ნაკლებად რეალიზდება. მწარმოებლად გამოყენებულია **მ-ალ-ე:** *მაბირალე „მომღერალი“, მკიდალე „მშენებელი“; მ-უ:* *მწილუ „მკრეფავი“, მჭკომუ „მჭამელი“, მშუმუ „მსმელი“.*

ერთეულ შემთხვევებში დასტურდება **-ანჯ** სუფიქსიანი მიმღეობებიც: *მგარინაჯე „მტირალა“, მშუქურინაჯე „მშიშარა“, მხირაჯე „მპარავი“.*

ვნებითი და საშუალი გვარის მიმღეობას (წარსული დროისა) აწარმოებს **-ერ/-ელ** სუფიქსი: *ჭარელი „დაწერილი“, ტიბინერი „გამთბარი“, ძლერი „გამძლარი“, ჭკომერი „შეჭმული“, ქიმოჯერი „გათხოვილი“.*

მომავალი დროის მიმღეობა ორნაირად იწარმოება: **1. ო-ალ//ო-ონ** აფიქსებით წარმოდგენილი ფორმები მეტწილად გასუბსტანტივებულია: *ოჭკომალე „საჭმელი“, ოქოსალე „ცოცხი, საგველი“, ეჟარჩალე „დასაფენი“, ოღანწკილონი „საწკრიალებელი“, გელახუნონი „დასაჯდომი“.*

მეორე ტიპი მყოფადის მიმღეობისა იწარმოება საწყისის ნათესაობითის ფორმებით: *ონახუში „გასარეცხი“, ოწინუში „ასაწონი“, ოხთიმუში „წასასვლელი“, ოგიბუში „მოსასხამი“.*

მიმღეობის **უარყოფითი** ფორმები: *უგიბუ „მოუხარშავი“, უნჯირუ „უძინარი“, უძირაფუ „დაუნახავი“, უნახუ „გაურეცხავი“.*

ზმნისართი. ფორმისა და შინაარსის მიხედვით სარფულში გამოიყოფა ზმნი-ზედათა ორი მორფოლოგიური ჯგუფი: **პირველადი და წარმოქმნილი.** პირველი შედარებით მცირე რაოდენობითაა, მეორე უფრო მრავალრიცხოვანია და იწარმოება სუფიქსებით, ბრუნვის ნიშნებითა და კომპოზიციით.

ძირეული, პირველადი ზმნისართები წარმოდგენილია ორი ძირითადი ჯგუფით:

ა) ზმნიზედებს საზიარო მასალა აქვთ თანდებულებთან და ზმნისწინებთან (მარტიროსოვი, 1946:155). მაგ.: *ჟილე, ჟინ „ზევით“; ჟი ქართული -ზე ელემენტის შესატყვისია (ზმნიზედებში „ზედა“, „ზევით“, ზე-თანდებული). დოლოხე „მიგნით“ გამოიყოფა დოლო ზმნისწინი, რომელიც მიმართულების გამომხატველია. გალე, გალენდონ „გარეთ, გარედან“ ზმნიზედებში გამოყოფენ გ ელემენტს ქართული გ-ს (გარეთ) შესატყვისს.*

ბ) ბ. ფოჩხუა ზმნიზედებს აღნაგობის მიხედვით ორ ჯგუფად ყოფს: ერთი ნასახელარი ზმნიზედები, რომლებიც სახელთა გაქვავებულ ფორმებს წარმოადგენენ. მეორე - ოდინდელი ზმნიზედები. ოდინდელთაგან იგი განარჩევდა ლოკატიურ და ხმოვანთავსართულ ზმნიზედებს (ფოჩხუა, 1958:80-84).

ხმოვანთავსართული ზმნიზედებია, რომლებშიც ძირეული მასალა ფორმდება დამაკონკრეტებელი ა-, ე- თავსართით: აქ „აქ“, აქოლე „აქეთ“, ექოლე „იქით“, აშო „ასე, აქეთ“, ეშო „ისე იქით“.

ლიტერატურაში მიუთითებენ ძირეულ ქ- და შ- მორფემებზე, ხოლო ა-პრეფიქსი პირველ პირთან სიახლოვეს გამოხატავს, ე- მესამე პირთან სიახლოვეს (მემიშიში, 2014:10).

ზმნიზედების წარმოქმნილი ფორმები შეიცავს ძირეულ მორფემებს (და მნიშვნელობის მცვლელ სიტყვამაწარმოებელ აფიქსებს: წალე „ქვევით“, ჟილე „ზევით“; დო წარმოებით: წალენდო „ქვემოდან“, ჟინდოლენ „ზემოდან“.

ბ თანხმოვნისანი ზმნიზედების ნიმუში: წოხლე „წინ, წინათ“, დოლოხე „შიგნით“.

ზმნიზედური ფუძეები წარმოდგენილია მიმართულებითი ბრუნვის ფორმებით: სოშა „სადამდე“, თუდეშა „ძირამდე“.

დაშორებითი ბრუნვა: ჟინდოლენ „ზევიდან“, წოხლ,შენ „წინასწარ“.

მიცემითი ბრუნვა: ხოლოს „ახლოს“, გოწოს „შარშან“.

კომპოზიციით ანუ ფუძის გაორკვევებით ძირითადად იწარმოება ადგილისა და დროის ზმნიზედები: ჟინ-ჟინ „ზევით-ზევით“, ჟილე-ჟილე „ზევით-ზევით“, თუდე-თუდე „ქვევით-ქვევით“.

ნაირფუძიანი შეერთებით მიღებული ზმნიზედების ნიმუში: აქ-ექ „აქ-იქ“, „ჟილე-წალე“ „ზევით-ქვევით“, ანდლა-ჭუმენ „დღეს-ხვალ“, ანდლა ამდლა „დღეს, ამ დღეს“.

კავშირი. მაერთებელი კავშირი დო/ე-დო „და“ სარფულში აერთებს ორ სიტყვას ან ორ წინადადებას.

მაგ.: ნანა დო ბაბა „დედა და მამა“, და დო ჯუმბა „და და ძმა“, ბერე მოხთუ დო და მუშის უწუ „ბავშვი მოვიდა და თავის დას უთხრა“, გუიქთეს დო მუთეფეში დულაა დოყვეს „დაბრუნდნენ და თავიანთი საქმე გააკეთეს“.

ნა/ე-ნა ფართოდ გავრცელებული კავშირია ლაზურის კილოკავებში და გამოყენებულია ყველა სახის დამოკიდებულ წინადადებაში. მას ქართულში ძირითადად შეესატყვისება „რომ“ და „თუ“. აგრეთვე ნა კავშირს შეუძლია გამოხატოს „როცა“, „როდესაც“, „რადგანაც“ კავშირების ფუნქცია. ანალოგიური მდგომარეობაა სარფის მეტყველებაშიც.

მაგ.: *მა ნამოფთი სუმ ნდღია მიკილუ „მე რომ მოვედი სამი დღე გავიდა“; მოხთუნა კაი, ვარ-ნა მუთუ ვა „თუ მოვიდა კარგი, თუ არა არაფერი“; ია ნა მოხთუ, მან ოხოროს ვარ ვორტი „ის როცა მოვიდა, მე სახლში არ ვიყავი“; ემუს მუთუ ნა ვარ უჩქიტუ, ემუშენი ჯოლაბი ვარ ნაჩუ „რადგანაც იმან არაფერი იცოდა, პასუხი ვერ გასცა“.*

ხშირია თურქულიდან შემოსული ქი „რომ“ კავშირის ხმარების შემთხვევები.

მაგ.: *ბერექ ბაბას უწუ-ქი „შვილმა მამას უთხრა რომ“, ორდო ვიდა-ქი ვარ მაანას „ადრე წავიდე რომ არ დამაგვიანდეს“.*

თურქულიდან შემოსულია აგრეთვე **ჰამა/ამა** მაპირისპირებელი კავშირის ფუნქციით. მაგ.: *კავე უჩა რენ, ჰამა ალა დო ბეგიქ შუფან „ყავა შავია, მაგრამ ალა და ბეგი სვამს (სვამენ)“; ბერექ დიდო გორუ, ამა მუში ცხენი ვარ აძირუ „ბავშვმა ბევრი ეძება, მაგრამ თავისი ცხენი ვერ იპოვა“.*

ვანა რთული მაპირისპირებელი კავშირია, მიღებულია **ვარნა-საგან**: *ვარ „არა“; ნა „თუ“ - თუ არა, ან, ანდა.* ქართულში **ვანა** გადმოიცემა „თორემ“ კავშირით.

მაგ.: *ქომოხთი ვანა პატი მაწონენ „მოდით თორემ მეწყინება“; მენდახთი ვანა დოგილუმჯუნ „წადი თუ არა დაგილამდება“.*

მაპირისპირებელი კავშირია **მა/ადა, მა/ადა** „ან/ანდა, ,, ან/ანდა“.

და სი მოხთო, და მან ქომოლუ „ან შენ მოდი ან მე მოვალ“; ადა მა ქომოგიმერ, ადა სი ქომურერ „ან მე მოგიტან, ანდა შენ მოიტან“.

სარფულსა და ლაზურის კილოკავებში „რომ“, „როცა“ კავშირის მნიშვნელობით გამოდის ზმნაზე დართული ნათესაობითი ბრუნვის მარკერი **-ში**.

მაგ.: *ოხორომა ნოლუტუში, არ ბიდი კოჩი ქონაგუ „სახლში რომ მიდიოდა, ერთი მოხუცი კაცი შეხვდა“; დადიშენ მუიტუში, გზას არ აბანჯი კოჩი ქონაგუ „ტყიდან რომ მოდიოდა, გზაში ერთი უცხო კაცი შეხვდა“.*

ნაწილაკი. სარფის მეტყველებაში **სხვათა სიტყვის** ნაწილაკებია: **-ა/-მა/-ია, -დერი/-დეი, -შო, -მა.**

-ა/მა გადმოგვცემს მესამე პირის ნათქვამს: *არ გდარი ქოპკომატია „ერთი საჭმელი მეჭამაო“; ადა მუ რე-და დო კითხეს „ეს რა არისო და ჰკითხეს“; აწი მა სო ვიდა-და „ახლა მე სად წავიდეო“.*

ამავე მნიშვნელობით იხმარება თურქულიდან შეთვისებული **დერი/დეი**: *ხოჯაქ ხოლო მომოდერდი - ნაფან-დეი „ხოჯა კვლავ მოგვატყუებსო“.*

-შო ნაწილაკს იყენებენ, როცა მეორე პირს ეკისრება ნათქვამის გადაცემა. ქართულში მისი ბადალია – „-თქო“: *ბიჭეფეს ქოდუჯოხით, გდარის ქოდოფხე-დათ-შო „ბიჭებს დაუძახეთ, საჭმელად დავჯდეთ-თქო“; ბაბასქანის უწვი-ქი, ბერე*

ვარ მოხთუშო დო ოგორუშა მენდახთი-შო „მამაშენს უთხარი, რომ ბავშვი არ მოვიდა-თქო და საძებნელად წადი-თქო“.

-მა „მეთქი“ ნაწილაკი იხმარება, როცა მთქმელი საკუთარ ნათქვამს იმეორებს: არ კაი შარვალი ქემიჭოფით-მა, ვუწვი „ერთი კარგი შარვალი მიყიდეთ-მეთქი, ვუთხარი“. არ ბერეფე ქობძირა-მა დო ბერეფეშა მენდაფთი „ერთი ბავშვები ვნახო-მეთქი და ბავშვებთან წავედი“.

თ(ი) „ც(ა)“ ნაწილაკის ძირითადი ფუნქციაა მიმართებითობის გამოხატვა: მან-თი ქომოფთო „მეც მოვედი“; ემუქთი ოხოროშა ქომულუ „იმანაც სახლში მოიტანა“.

თ(ი) იხმარება „მე“ ნაწილაკის ფუნქციითაც: მითი ვარ მოხთუ „ვინმე (არავინ) არ მოსულა“.

-თხა რთული ნაწილაკია და უდრის ქართული „ც(ა)და“-ს და დაერთვის კითხვით სიტყვას.

მაგ.: მუთხანი გიწვამინონ „რადაცას გეტყვი“; მითხანი ქომოხთუ „ვიღაცა მოვიდა“.

კითხვითი ნაწილაკი -ი დაერთვის ზმნას. მას ფუნქციურად შეეფარდება მეგრულში -ო და ძველ ქართულში -ა. მოხთუ-ი „მოვიდა?“, რენი „არსა?“.

-ი ნაწილაკს შეუძლია გამოხატოს „თუ“ ნაწილაკის მნიშვნელობაც: ილუ-ი „წაილო? თუ წაილო“.

ქო/ქე/ქა „კი“ მტკიცებითი ნაწილაკია და გამოიყენება კითხვა-მიგების დროს. იგი ძირითადად სიტყვას დაერთვის თავში, ანდა შეიძლება იყოს ზმნისწინთან ერთადაც: ქო-გედუ კი „დადო“, ქემახთუ „ავიდა“ ქამომახთუ „გამოვიდა“.

უკუთქმითი ნაწილაკებია: ვა(რ) „არა“, „ვერა“, მო „ნუ“.

მაგ.: მან ფარა ვარ მილუნ „მე ფული არა მაქვს“; „ლომამჯი ვა მანჯირუ „ლამე არ დამეძინა“; მა წკაი ვა მომალენ „მე წყალს ვერ მოვიტან“; მო გაშჯუინეტას „ნუ შეგეშინდება“; მო იმხორ „ნუ შეჭამ“.

წარმოქმნილ სახელთა ჯგუფები

ქონების სახელები. -ონ სუფიქსი არსებით სახელთაგან აწარმოებს ზედსართავ სახელს, რომლებიც აღნიშნავენ რაიმეს ქონებას ან რაიმეს სიმრავლეს. -ონ სუფიქსი ქართული „-იან“, „-იერ“ სუფიქსის ეკვივალენტია. მაგ.: დაჩხერონი დიშქა „ცეცხლიანი შეშა“, ბინეხონი ნჯა „ვენახიანი ხე“, ცხენონი კოჩი „ცხენიანი კაცი“.

მეტყველებაში დასტურდება -ოლ-ონ მიმდევრობაც: ქვოლონი „ქვიანი“, ჯუ-მოლონი „მარილიანი“, თომოლონი „თმისანი“.

მრავლობით რიცხვში **-ონ** სუფიქსი მეტწილად ბაგისმიერის მეზობლად **-უნ** სუფიქსად წარმოგვიდგება და ქართული „ნალ/ნარ“ სუფიქსის შესატყვისია: *მშქერეფუნა „მშქერნალი“, ჭუბურეფუნა „წაბლნარი“, წიფურეფუნა „წიფლნარი“.*

-ონ სუფიქსი დაერთვის ადგილის ზმნიზედას და გამოხატავს სადაურობას: *აქ-აქონი „აქ-აქაური“, ექ-ექონი „ექ-ექაური“.*

-ონ სუფიქსი ოდნაობითი ხარისხის ფუძის აღმნიშვნელ ფორმებშიც დასტურდება: *უჩა-უჩონი „შავი-მოშავო“, მჭითა-მჭითონი „წითელი-მოწითალო“, ხჩე-ხჩეონი „თეთრი-მოთეთრო“.*

უქონლობის სახელები. ქონების სახელთა ანტონიმი - უქონლობის სახელები - აღნიშნავენ ძირეულის ფუძით აღნიშნული საგნის უქონლობას.

გამოყენებულია **უ-ელ, უ-ე.**

უ-ელ: *უნანელო „უდედო“, უნენელი „უნეო“.*

უ-ე: *ულნოსე „უჭკუო“, უქიმოლე „უქმრო“, უდაჩხერე „უცეცხლო“.*

დანიშნულების სახელები. დანიშნულების სახელთა მაწარმოებლებია **ო-ე, ო-ალე**, ქართული „სა-ე“, „სა-ო“ კონფიქსების ფარდია.

ო-ე: *ოკვინჩე „საჩიტე“, ოწკარე „საწყლე“, ომქირე „საფეკილე“, ოწუდე „თარო“.*

ო-ალე: *ოქოთუმალე „საქათმე“, ოკიზალე „საკოვზე“, ოქოსალე „ცოცხი, საგველი“.*

აბსტრაქტული სახელები. აბსტრაქტულ ცნებათა სახელები ძირითადად ფორმდება ქართულიდან ნასესხები სუფიქსით: *უნჯირობა „უძილობა“, ქიმოლობა „ვაჟკაცობა“, ბერობა „ბავშვობა“, დიდინობა „დიდობა, უფროსობა“.*

რიგობითი რიცხვითი სახელები. რიგობით რიცხვით სახელებს რაოდენობითი რიცხვითი სახელების ფუძეთაგან აწარმოებს **მა-ა, მა-ან** აფიქსები. მეტყველებაში მეტწილად რეალიზებულია მარტივი რიცვითი სახელებისაგან წარმოქმნილი რიგობითი რიცხვითი სახელები.

მა-ა: *მაჟურა „მეორე“, მახუთა „მეხუთე“, მავითა „მეათე“.*

მა-ან: *მასუმანი „მესამე“, მათხანი „მეოთხე“, მაანშანი „მეექვსე“.*

წილობითი რიცხვითი სახელების გამოსახატავად მეტყველება მიმართავს სხვადასხვა სინტაქსურ კონსტრუქციას.

კნინობითი სახელები. გამოიყოფა რამდენიმე სუფიქსი:

-წა: *ბაბაწა „თოჯინა“.*

-ა: *ჯუმალა „მამიკო“, დალა „დაიკო“.*

-ი: *ნანაი „დედიკო“, ბაბაი „მამიკო“.*

წარმომავლობის სახელები. ძირითადი სუფიქსია **-ურ/-ულ:** *სარფული „სარფელი“, ჩხალური „ჩხალელი“, ხოფური „ხოფელი“.*

გეოგრაფიული სახელები. სარფის გეოგრაფიულ სახელთა ნომენკლატურაში გამოიყოფა შემდეგი სუფიქსები:

ო-ე ქართული „სა-ე“: *ოკანდალე „საკანდელე“; ოთხე „სათხილე“; ობუბე „სა-დამურე“.*

-ათ: *მანდრათი*

-ონ: *სკინდონა „შინდიანი“; მწკოფუნა „წყავნარი“; მთხერუფუნა „თხილ-ნარი“.*

-შ: *კერკეტაში „კერკეტისა“; ჩებელეში; ტიბაში „ტბისა“.*

წინავითარების სახელები. მეტყველებაში წინავითარების საწარმოებლად გამოიყენება **ნო-პრეფიქსი** და **ნო-ენ** პრეფიქს-სუფიქსი.

ნო: *ნოჩილე „ნაცოლევი“; ნოქიმოჯე „ნაქმრევი“; ნოტალახე „ნატალახევი“.*

ნო- პრეფიქსი პროდუქტიულია წარსული დროის მიმდევობის ფორმებში: *ნოჭარე „ნაწერი“; ნოხვენე „ნაკვეთი“; ნოწილე „ნაკრები“; ნოჭკირე „ნაჭრევი“.*

ნო- ენ: *ნოკუჩხენი „ნაკვალევი“; ნომჭიმენი „ნაწვიმარი“; ნოპიჯენი „ნაპირევი“.*

კომპოზიცია. რედუპლიცირებული სახელები გამოხატავენ მრავლობითობას, კრებითობას, ინტენსივობას.

ზედსართავ სახელთა გაორკეცება მრავლობითობას გამოხატავს: *ტუცა-ტუცა „ცხელ-ცხელი“; დიდი-დიდი „დიდ-დიდი“; სუმ-სუმი „სამ-სამი“.*

მრავლობითობისა და ინტენსივობის გამომხატველია მასდარის გაორკეცება: *ოკითხუ-უკითხუთენ „კითხვა-კითხვითი“; გოხთიმუ-გოხთიმუთენ „სიარულ-სიარულით“; ოჭარუ-ოჭარუთენ „წერა-წერით“.*

არაიშვიათად სახელის გაორკეცების შედეგად ვიღებთ ზმნისართებს: *მზოლა-მზოლა „ზღვა-ზღვა“; დალი-დალი „ტყე-ტყე“; გ ზა-გ ზა „გ ზა-გ ზა“.*

კავშირიანი გაორკეცების ნიმუში: *გ ზადოგ ზა „გ ზადაგ ზა“; ჩხვადოჩქვა „სხვა-დასხვა“.*

ხმოვნის შენაცვლებით გაორკეცებული სიტყვები კრებითობას გამოხატავს. ზოგჯერ მეორე სეგმენტი მნიშვნელობის არმქონე სიტყვაა: *ჭიტა-ჭუტი „პატარა“; კოჩი-კვაჩი (მემიშიში, 2013:22).*

მსაზღვრელ-საზღვრული

სარფულში, სხვა ქართველური ენების მსგავსად, გვაქვს ორი სახის განსაზღვრება: ატრიბუტული და მართული.

გამოხატვის თვალსაზრისით **ატრიბუტული განსაზღვრება** შეიძლება გადმოიციეს ზედსართავი სახელით: **ვითარებითი ზედსართავი სახელით:** *დიდი ოხორი „დიდი სახლი“; ხარისხის ფორმებით: მოგინძა ფიცარი „მოგრძო ფიცარი“; უქონლობის სახელებით: უნანელი ბერე „უდედო ბავშვი“; ზმნისართებისაგან*

ნაწარმოები ზედსართავი: *აქონი კოჩი „აქაური კაცი“*; ფუმეგაორკეცებული ზედსართავებით: *დიდი-დიდი ქვაყვე „დიდ-დიდი ქვები“*; სადაურობის აღმნიშვნელი ზედსართავებით: *სარფული კოჩი „სარფელი კაცი“*; ქონების აღმნიშვნელი ზედსართავებით: *ფიმფილონი ბადი „წვერიანი მოხუცი“*.

მსაზღვრელად გამოიყენება მიმღეობა: *გიბერი ხორცი „მოხარშული ხორცი“*; *მენჯირონი თონი „მისაწოლი სკამი“*; *უგბუ ბრინჯი „მოუხარშავი ბრინჯი“*.

რიცხვითი სახელი მსაზღვრელად: *ვით კოჩი „ათი კაცი“*; *მასუმა ნდლა „მესამე დღე“*.

ნაცვალსახელით გამოხატული მსაზღვრელი: *ადა ბიჭი „ეს ბიჭი“*; *მუში ოხორი „მისი სახლი“*; *მუ დულადა „რა საქმე“*; *მი კოჩი „ვინ კაცი“*; *მითი კოჩი „ვინმე კაცი“*.

არსებითი სახელით გადმოცემული მსაზღვრელი განისაზღვრება ზომის, წონის მიხედვით და ჩვეულებრივ წინ უძღვის რიცხვითი სახელი რაოდენობის აღსანიშნავად: *არ მტკო კოჩი „ერთი მტკაველი კაცი“*; *არ სტიკანი წკარი „ერთი ჭიქა წყალი“*; *არ ხენწკელი უშქირი „ერთი კალათა ვაშლი“*.

მართული მსაზღვრული არსებითი სახელით ან არსებითი სახელის მნიშვნელობით ნახმარი სხვა მეტყველების ნაწილებით რეალიზდება მეტყველებაში, მნიშვნელობის მიხედვით ნათესაობით ბრუნვაში დასმული მართული მსაზღვრელი აღნიშნავს კუთვნილებას, მასალას, დანიშნულებას, წარმომავლობას. მაგ.: *მანძაგერიშ ოხორი „მეზობლის სახლი“*; *კვინჩიშ მოთა „ჩიტის ბარტყი“*.

მსაზღვრული სახელი კარგავს ფორმანტისეულ თანხმოვანს: *წკარ თოლი <წკარიშ თოლი „წყარო, წყლის თვალი“*; *მთუთი ლუყუ<მთუთიშ ლუყუ „დათვის ფხალი“*.

ლაზურის კილოკავებში ატრიბუტული და მართული მსაზღვრელები წინ უძღვის სახელებს. ასეთი თანმიმდევრობა ნორმაა ლაზურისათვის, ნორმაა სარფის მეტყველებისათვისაც. იშვიათად, მაგრამ მაინც მეტყველებაში შეინიშნება პოსტპოზიციის ფაქტებიც, მეტადრე კუთვნილებით ნაცვალსახელიან შესიტყვებაში: *ჯუმა ჩქიმი „ძმა ჩემი“*; *ჯუმა სქანი „ძმა შენი“*; *ჯუმა ჩქინი „ძმა ჩვენი“*; *ჯუმა თქვანი „ძმა თქვენი“*; *ჯუმა მუში „ძმა მისი“*; *ოხორი ჩქინი „სახლი ჩვენი“* და მისთ. ან კიდევ: *ქვა მორგვალი „ქვა მრგვალი“*; *ქვა დიდი „ქვა დიდი“*; ადგილის სახელწოდებებია.

მეტყველებაში საზღვრულის წინ მდგომი მსაზღვრელი ბრუნვის ნიშანს არ დაირთავს, იქნება იგი თანხმოვანფუძიანი თუ ხმოვანფუძიანი, რიცხვში არ ეთანხმება (მემიშიმი, 1989:60).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მარი - Марр Н., Грамматика Чанского (Лазского) языка. С.Р. 1910
2. ჩიქობავა - არნ. ჩიქობავა. ჭანურის გრამატიკული ანალიზი. თბილისი, 1936

3. ჟღენტი - ს. ჟღენტი. ჭანურ-მეგრული ფონეტიკა. თბილისი, 1953.
4. ქუთელია - ნ. ქუთელია. ლაზურის ფონემატური სტრუქტურა. თბილისი, 1980
5. დანელია - ვ. დანელია. კოლხური (მეგრულ-ლაზური) ენა. თბილისი, 2006
6. კარტოზია - გ. კარტოზია. ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბილისი, 1942
7. ჩიქობავა - არნ. ჩიქობავა. პროფ. ი. ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა, ი. ყიფშიძე ჭანური ტექსტები. თბილისი, 1939.
8. ჩიქობავა - არნ. ჩიქობავა. ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. თბილისი, 1939.
9. გამყრელიძე, მაჭავარიანი - თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი. სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. თბილისი, 1965
10. ჩიქობავა - არნ. ჩიქობავა. შრომები, ტ. III. თბილისი, 2008
11. მემიშიში - ო. მემიშიში. სუპლეტური ზმნები ლაზურში, ინფორმაციის სტრუქტურება ლაზურში. 2011.
12. მემიშიში - ო. მემიშიში. განსაზღვრება ლაზურში. იკე-ს წელიწდეული. თბილისი, 1989
13. მემიშიში - ო. მემიშიში. წარმოქმნილი სახელები ლაზურში. ლაზურისა და მეგრულის გრამატიკისმ საკითხები, I. 2013.
14. მემიშიში - ო. მემიშიში. ზმნიზედა ლაზურსა და მეგრულში. ლაზურისა და მეგრულის გრამატიკის საკითხები, II. 2014
15. სარფი - სარფი, ავტორები: მ.ჩოხარაძე, ლ. თანდილავა, მ. ფალავა, ო. მემიშიში... 2015.
16. ქირია, ეზუგბაია, მემიშიში, ჩუხუა - ჭ. ქირია, დ.ეზუგბაია, ო. მემიშიში, მ. ჩუხუა. ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, I, მორფოლოგია. თბილისი, 2015
17. ქირია - ჭ. ქირია. მეგრულ-ლაზურის გრამატიკის საკითხები. თბილისი, 2014.
18. ასათიანი - ი. ასათიანი, წინდებული ზანურში. თბილისი, 2017.